

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

NOV./DEC. 1987 NUMMER 11/12

Indhold

F. S. Grove Stephensen: På Orlov – et digt fra 1. verdenskrig	301
Vagn Rasmussen: Tre sønner og en svigersøn – 1. verdenskrigs faldne	303
Revolution og sorte ærter – 1. verdenskrigs afslutning. Ved L. R. Lassen	306
Søren Mulvad og Hans Mikkelsen: Gelsbro – en ørnefjer	309
Frants Thygesen: »Den klare å« – et spændende stednavn ved Ejderen	313
Arne Frees Christiansen: Fra jøde til kristen – i anledning af et maleri af Eckersberg	319
Det sker – på de nordslesvigske museer	322
C. Rise Hansen: Notmark-præstens lodsedler og den ugudelige regering	324
H. E. Sørensen: Set og sket i Sønderjylland. Grænselandskronik	329
Apropos – hjemstavnhistorien og det levende ord	337
Bognyt	339

Nordslesvigske Museer

Artikler fra museumsårbogen »Nordslesvigske Museer« har tidligere været bragt i Sønderjysk Månedsskrift, sidst i nov./dec.-nummeret 1986, der bragte artikler fra Nordslesvigske Museer bind 13.

Fra og med 1987 er denne ordning ophørt, og i stedet bringes der – som det vil være månedsskriftets læsere bekendt – løbende orientering om museerne under rubrikken »Det sker – på de nordslesvigske museer«

Men museumsårbogen udkommer stadig – og interesserede kan tegne abonnement. Det koster 75 kr.

Tegning af abonnement kan ske ved henvendelse til Haderslev Museum, tlf. 04 52 75 66.

Bliv medlem af Historisk Samfund for Sønderjylland!

Sønderjysk Månedsskrift udgives af Historisk Samfund i frit abonnement, men er man medlem af foreningen, får man også Sønderjyske Årbøger, en bog på ca. 300 sider, der indeholder historiske artikler, anmeldelser, bognyt, nyt fra museer, lokalhistoriske arkiver og foreninger i Sønderjylland o.m.a.

Men Historisk Samfund har også mange andre gode tilbud til sine medlemmer, bl.a. foredrag og egnsvandring samt andre bøger af historisk indhold. Medlemmerne får naturligvis disse bøger til en særlige favorabel pris.

Det betaler sig at være medlem af Historisk Samfund for Sønderjylland! Det koster kun 75 kr. om året. Medlemskab kan tegnes i sekretariatet. Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa, tlf. 04 62 46 83.

**Sønderjysk Månedsskrift
indtales på bånd, der kan lånes på biblioteket.**

Sønderjysk Månedsskrift

udgives af Historisk Samfund for Sønderjylland, men alle kan tegne abonnement, uanset om man er medlem eller ej.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT koster 95 kroner årlig (incl. moms og forsendelsesomkostninger). Enkeltnumre kan købes for 10 kr. stykket.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT kan bestilles hos Historisk Samfunds ekspedition, Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa, tlf. 04 62 46 83, mandag-fredag kl. 9-13, hvor også gratis prøvehæfter kan rekvireres.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFTs redaktion:

Inge Adriansen, Museet på Sønderborg slot, 6400 Sønderborg,

Steen W. Andersen, Haderslev Museum, 6100 Haderslev,

Henrik Fangel (ansv.), Institut for sønderjysk lokalhistorie, Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa, tlf. 04 62 58 60.

For alle soldater, der deltog i 1.verdenskrig, var forbindelsen med hjemstavnens vigtig, således også for de nordslesvigske soldater. Her ses en lille gruppe af dem et ukendt sted ved fronten med bl.a. Dannevirke og Flensborg Avis, der bragte dem nyt om livet hjemme i Nordslesvig. Fot. Historiske Samlinger, Aabenraa.

På Orlov

– et digt fra 1. verdenskrig

Af F. S. GROVE-STEPHENSEN

Den 11. november passeredes igen årsdagen for våbenstilstanden den 11. november 1918. De fleste af dem, der deltog i krigen er døde, men interessen for den tid er stadig stor og afspejler sig bl. a. i de lokalhistoriske årsskrifter, der bringer beretninger og dagbogsoptegnelser fra krigens tid. F. S. Grove-

Stephensen, Sønderborg, er stødt på et digt, som tolker soldatens følelser, da han vender tilbage til fronten og igen må forlade sin hjemstavn. Det er lykkedes at identificere forfatteren, men det kan måske nok overraske lidt at høre, hvem der er tale om.

På Orlov.

Farvel mit hjem i den stille by,
Tak, far og mor for de korte dage.
Nu kalder pligten mig bort påny,
- mon freden gi'r mig engang tilbage?
Hvis nu det sidste farvel det gjaldt,
Da Tak for alt.

Farvel mit folk mellem å og fjord,
dit blod endnu i min åre rinder.
Hvor langt jeg føres omkring på jord,
jeg ved, din lige jeg aldrig finder.
Engang jeg freder din gamle gaard,
hvis jeg det når.

Farvel mit Als, som jeg har saa kær,
mit fødeland med de fagre bøge!
tit vil min tanke paa lønlig færd
fra fjerne lande din kyst opsøge
og ånde markens og skovens fred
ved bæltets bred.

Mens bort jeg kaldes herfra igen,
helt ret jeg kender, hvad jeg forlader:
Min brud, som blev mig en fuldtro ven,
min bror og søster, min mor og fader.
Jeg savner eder ved vejens skel -
Farvel farvel!

Ovenstående digt var trykt i Heimdal i september 1917, og et lille tip, som sparekassedirektør Nis Nissen, Nordborg, giver om digtets forfatter i sin korrespondance med H. P. Hanssen viser, at det drejer sig om en af rigets bedst begavede matematikere: Jacob Nielsen, født i Mels den 15. oktober 1890, død i Helsingør den 3. august 1959.

Som 23-årig blev han doktor i Kiel på en afhandling om »Kurvenetze auf Flächen«, men blev under krigen indkaldt som kystartillerist, hvorefter han med rang af premierløjtnant blev udstationeret til Konstantinopel og udlånt til den tyrkiske hær.

Jacob Nielsen, født i Mels på Als den 15. oktober 1890, død i Helsingør den 3. august 1959. Fot. Det kongelige Bibliotek.

Efter hjemsendelsen var han en kort overgang docent ved Hamborgs universitet og professor i Breslau, inden han opterede til fordel for Danmark og i 1921 blev udnævnt til docent ved landbohøjskolen i København. Han blev professor ved Danmarks tekniske Højskole i 1925 og fik i 1951 ved professor Harald Bohrs død tilbudt hans professorat ved Københavns Universitet, som han modtog og beklædte til sin død i 1959.

Fra 1926 var han medlem af Videnskabernes Selskab og var korresponderende medlem af flere udenlandske videnskabelige og tekniske selskaber samt medlem af Unescos ledelse. Hans bøger på dansk og

tysk er højvidenskabelige og i følge Dansk biografisk leksikon så vanskeligt tilgængelige, at kun få kunne følge ham.

Faderen var husmand i Mels, broderen sognerådsformand i Oksbøl kommune og bruden, hans senere hustru, datter af en skibsofficer i Bremerhafen.

H. P. Hanssen, der før og under krigsårene stadig var på rejse mellem Aabenraa og Berlin, fortæller i sin korrespondance ganske kort om et møde, han havde i toget med Nielsen. Det var eneste gang, at han så vidt referenten kan huske har omtalt noget pludseligt møde, så alene mødet må

have gjort indtryk på H. P. Hanssen, der kun refererer, at det var en interessant samtale.

Professor Jacob Nielsen fik sin egen bolig på Als, en sommerbolig i Frederiksgaard.

Jacob Niensens digt blev sat i musik af Max Springer, og noderne blev udgivet af et københavnsk musikforlag. - Se Inge Adriansen og Henrik Fangel: Krigens hverdag 1914-18. Træk af dagliglivet i Nordslesvig under 1. verdenskrig. Aabenraa 1984, s.72.

Tre sønner og en svigersøn

- 1. verdenskrigs faldne

Af VAGN RASMUSSEN

Omkring 5300 sønderjyder faldt i 1. verdenskrig - sådan siger i hvert fald de officielle tal. Overalt i Sønderjylland kan man i dag i sogn efter sogn på kirkegårde og i kirker se mindesten og mindeplader med navne på de mange faldne, og der er næppe nogen sønderjysk familie, som endnu i dag ikke ved at fortælle om en slægtning, der faldt. Gennem de efterlevendes beretninger bliver de mennesker nærværende, som skjuler sig bag navnene på de mange sten og plader.

Vagn Rasmussen, Fjelstrup, har igennem nogle år indsamlet papirer og andet materiale vedrørende Fjelstrup sogn og dets beboere. For ham blev mødet med navnene på de mange faldne anledning til at efterspore efterkommere af én bestemt familie, hvis skæbne syntes særligt hård. Hvad han fik ud af sin søgen, beretter han om her. - Beretningen har tidligere været trykt i Fjelstrup Idrætsforenings medlemsblad 1986, nr.1.

I juni 1986 modtog det lokalhistoriske arkiv - som så ofte før - nogle gamle papirer. Blandt dem var et hæfte med navne på de unge sønderjyder, der faldt i 1. verdenskrig. »Ja«, sukkede datteren, hvis fars papirer det var, »det var en forfærdelig krig. Tænk blot på familien i Sillerup, der mistede tre sønner.«

Det havde jeg aldrig hørt om, men jeg fandt da mindstenen med de tre navne på kirkegården i Fjelstrup. Johan, Martin og Christian Nielsen hed de, og de var kun mellem 21 og 24 år, da de faldt. Sådan kunne man læse ud af stenen.

Jeg ville gerne vide noget mere om de tre, og ved hjælp af bl.a. Villy Graver lykkedes det at finde frem til familien, som havde boet i Sillerup gamle skole. En datter af den næst yngste søn, Andreas Nielsen, boede i Haderslev, og hun havde både gamle billeder og postkort samt oplysninger om de tre unge mænd, der ofrede livet i en krig, som ikke var deres.

Annelise Rudbeck Jørgensen, der selv er født i 1925, kunne fortælle, at hendes farfar, Johannes Nielsen, der stammede fra Vamdrup-egnen, den 29. september 1888 blev gift med Anne Elisabeth Ahrndt fra Sillerup. Hun var en søster til bygmester Hans Ahrndt. Johannes havde søgt den tyske kejser om statsborgerret, så han kunne få næringsbrev som murermeister i Sønderjylland. De købte den gamle ejendom i Vesterkjær ved Ørby.

Præcis ni måneder efter brylluppet fødte Anne deres første søn, Johan, halvandet år efter Martin og i 1893 Christian, i 1897 kom Andreas til, to piger, Maria og Dagmar, var født hhv. 1895 og 1901, og efter at der var kommet endnu en dreng, Hans, til, bestod familien i 1907 af forældrene og syv børn, fem drenge og to piger.

Familien Nielsen ca.1905. Anne Elisabeth og Johannes Nielsen med deres børn, bagest fra venstre Johan, født 1890, Martin, født 1891, og Christian, født 1893, forrest fra venstre Andreas, født 1897, Dagmar, født 1901, og Maria, født 1895. - I 1907 fødtes Hans.

På side 305 fra venstre:

Martin Nielsen, født den 31. dec. 1891, faldet den 20. sept. 1915 i Rusland. Fot. i festdragt på skolen i Eutin.

Johan Nielsen, født den 26. juni 1890, omkommet ved slagskibet »Nürnberg«s sænkning ved Falklandsøerne den 8. dec. 1914.

Christian Nielsen, født den 16. marts 1893, faldet den 8. september 1914 i Frankrig.

Johannes var en dygtig murer og byggede bl.a. Ørby mejeri, flere gårde og en del huse. Somme tider havde han fem-seks svende boende. Anne passede jorden, kærnede selv smør, og var iøvrigt uddannet som syerske. I de lange vinteraftener blev der arbejdet i det lille hjem. Johannes lavede træsko, og børnene og Anne syede eller læste. Johannes holdt på, at det var sundt for drengene at lære at stoppe strømper. Johannes og Anne var meget troende. De gik i kirke hver søndag, og der blev altid bedt bordbøn, før man startede spisningen. Kom der fremmede, sang man et lille vers før og efter måltidet. I 1912 da svogeren, Hans Ahrndt, havde færdigbygget Sillerup nye skole, købte de den gamle skole, og her holdt de i 1913 sølvbryllup med deres børn.

Børnene havde efter den tids forhold klaret sig ualmindeligt godt. Johan, den ældste, tog kort før verdenskrigens udbrud ingeniørexamen i Neustadt i Mecklenburg. Martin arbejdede om sommeren

som murer og tjente derved så godt, at han havde råd til at uddanne sig som konstruktør ved vinterlæsning i Eutin i Holsten. Ja, han var så kvik, at han slap for den mundtlige prøve, da han havde aflagt sin skriftlige prøve. Christian uddannede sig som tømrer i Christiania i Norge, og Andreas var på Børkop Efterskole.

Da krigen brød ud i august 1914 måtte de tre ældste alle i soldatertrøjen. Christian var garder-pioner i Berlin, men allerede den 8. september 1914 faldt han i Frankrig – kun 21 år gammel. Johan var marinesoldat i Wilhelmshafen, men da krigen startede, var han på jordomsejling med kæmpeslagskibet Nürnberg, hvor han var telegrafist. Annelise har kort fra ham både fra Japan og Mexico. Da skibet ikke ville overgive sig, blev det sænket ved Falklandsøerne den 8. december 1914 med mand og mus. Forinden havde Johan sendt en pakke hjem med souvenirs – den ankom først ti år efter, og Annelise har en japansk træfigur, der var med i pakken.

Martin gjorde soldatertjeneste i Thorn, nu Torun i Polen. Han var blevet lidt tysk påvirket og blev derfor udnævnt til sergent. Han opnåede en enkelt gang at komme hjem på orlov, men den 20. september 1915 faldt han i Rusland som den tredje af brødrene.

Der var ikke meget at sige til, at Maria, den ældste søster, skrev til kejser Wilhelm, om ikke hendes broder, den fjerde søn, Andreas, der nu var 18 år, kunne slippe for at blive soldat, men den 10. december 1916 blev han indkaldt og var med både i Ungarn, Rumænien og Frankrig. Annelise mener dog, at han ikke kom helt ud i

forreste linie af fronten. Da freden kom den 11. november 1918, smed Andreas sit gevær i floden ved Aachen og rejste hjem.

Men det var endnu ikke slut med familiens prøvelser. Den ældste datter, Maria, mistede også sin forlovede, Jørgen Børsen Hansen. Den 13. september 1918 faldt han i Ukraine. Det kan derfor ikke undre, at moderen Anne aldrig blev rigtig glad mere. Hun havde mistet tre sønner og en svigersøn på fire år. »Det var som om hun havde glemt at smile«, fortæller Annelise om sin farmor, hvis tab er en del af landsdelens historie.

Revolution og sorte ærter

- 1. verdenskrigs afslutning

Ved L.R. LASSEN

Glarmester og barometermager Peter Lassen, født i Guderup på Als 1870 og død i Rise ved Rødebro i 1963 (se Sønderjysk Månedsskrifts juni/juli-nummer, s. 176-180), blev under første verdenskrig indkaldt til soldat, næsten 47 år gammel, i november 1916. Han var først rekrut i Schwerin, gik vinteren 1917/18 strandvagt på øen Sild og endte som vagtmand ved krigsskibene i Wilhelmshafen. Han har til sin søn, Lauritz Retlef Lassen, fortalt om sine oplevelser blandt marinerne under revolutionen og afslutningen på krigen i november 1918.

Efter at have haft orlov i nogle uger i sommeren 1918 for at hjælpe med ved bygningen af den »Trådløse Station« i Rødebro, var jeg tilbage i Wilhelmshafen igen den 24. august, og nu gik det så atter i den sædvanlige trædemølle, indtil først i

november, da der begyndte at blive uro ved marinerne. Jeg stod bl. a. en aften vagt på en af sluserne, da der kom en transport af arrestanter på vel en 100 mand. Mange af dem var fra lineskibet »von der Tann«, hvor mandskabet havde gjort oprør.

Den 5. november havde vi fået vor aftensmad og var altså fri for den dag, men pludselig råbte den tjensthavende underofficer: »Alle træder an, feltmarschmæssig, hurtigt«. Nå, vi måtte så have hele skramlet hængt på, kompagniet blev inddelt, og vi fik udleveret 30 skarplade patroner hver. Jeg vil ærligt tilstå, at hjertet sank adskillige tommer, for jeg vidste, at hvis patronerne skulle bruges, så var det mod vore egne folk, for vi var jo alle tyske soldater. Jeg for mit vedkommende vidste ikke, hvad der var i gære andet end, at der var uro blandt marinerne. Desuden var vi

En del af den tyske højsøflåde i Wilhelmshaven, ca.1914. Fot. efter »Unser Jahrhundert im Bild«, 1969.

landstormsmænd jo i mindretal, vi har været ca. 1.000 mand, og marinerne var 20-30.000 mand, efter hvad der fortæltes. Kompagniet kom så af sted, og vi havnede på politistationen, hvor vi kom ind i stuerne og kunne sætte os eller ligge, som det nu bød sig. Imidlertid var der en hamburger, som havde fået sit »Fremdenblatt« med, og da vi var kommet lidt i ro, læste han, at der i Kiel var dannet »Arbejder- og Soldaterraad«. Det lettede meget, for så vidste jeg, hvad det gik ud på, og vi begyndte allerede at tale om at komme hjem.

Mens vi nu lå der, blev der forespurgt, om nogen af os manglede brød, hvad vi jo alle gjorde. Vi fik så brød for en dag og hver et stykke pølse, så stort, at det vejede ca. et pund. Vi skulle jo også have lidt ekstra, da vi jo var kejsertro tropper – endnu da. Henved kl. 11 kom der ordre til, at vi kunne rykke i kvarter, da alt var roligt.

Vi kom hjem i seng og sov indtil kl. 5, da vi fik ordre til at træde an straks – feltmarschmæssigt som dagen før. Nu var der imidlertid en hel del, som råbte, at vi først ville have kaffe. Det fik vi også, og kl. 6 stod kompagniet atter færdigt og fik igen udleveret 30 patroner, og så marcherede vi til kommandantboligen. Her kom vi bagom og kunne atter få brød med marmelade og kaffe. Henad kl. 8 blev vi så stillet på vagt, min deling kom til at besætte en lille bygning overfor – fire poster op på hver side – men inden en halv time var gået, var den prøjsiske disciplin gået fløjten. Det begyndte med, at en af de unge fik sig en cigaret tændt og røg sådan lidt i smug, og kunne han gøre det, kunne vi da også, og vi fik således allesammen sat damp på cigaret eller pipe, som vi nu havde. Officerer, som gik forbi, hilste ikke på os, og marinerne, som gik forbi, sagde til os: »Gør nu ingen dumheder«.

Imidlertid fik vi at vide, at der kom et

folketog bestående af militære og civile, og at det selvfølgelig kom til kommandanten. Vi var hele tiden underrettet om, hvor langt det var. Omsider nåede de ind på pladsen, og en marinesoldat stod op på en af pillerne ved indgangen og holdt tale. Der blev så råbt hurra af den mere end tusindtallige forsamling, og så gik deputationen ind for at forhandle med chefen. Vi stod lidt og så på folkemassen, indtil der kom ordre til, at vi skulle trække vagtposterne ind, men vi skulle bære geværene med kolberne nedad som tegn på, at vi gik med de revolutionære. Det gjorde vi så, og da vi kom om bag kommandantboligen, blev vi afvæbnet, geværlåsene blev puttet i en sæk, gevær og livrem og hvad dertil hører, blev stillet eller kastet ind i et badeværelse. Døren blev låst og sømmed

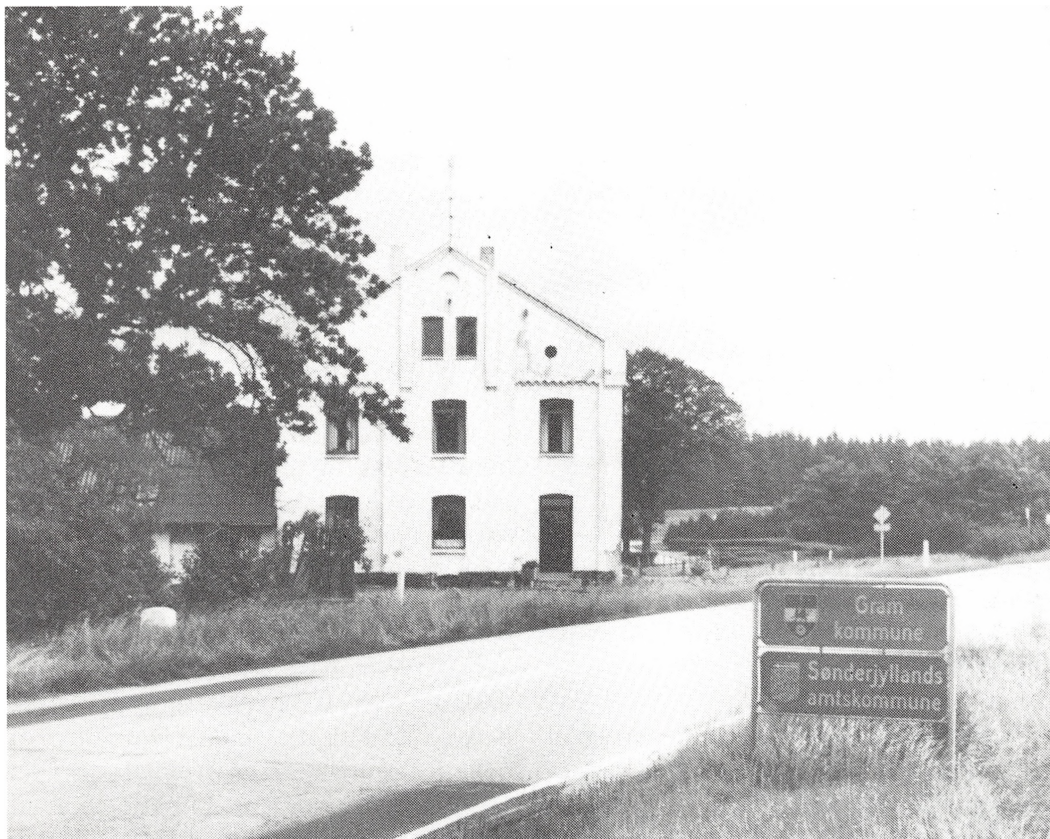
Peter Lassen kort efter sin indkaldelse i 1916 lige før sin 46-års fødselsdag. Han var rekrut i Schwerin i Mecklenborg til foråret 1917 og derefter vagtsoldat på Sild til 1918. Den sidste del af krigen gik han vagt ved krigsskibene i Wilhelmshafen. Privateje.

til. Klokken var vel nu henad 11; vi gik og drev lidt rundt og diskuterede sagen.

Så fik vi vor middagsmad, der bestod af Pelusken (sorte ærter). Da officererne ikke havde spisegrej, måtte de låne af de menige for at få noget til livets ophold. En mariner kom om i gården til os og sagde, at nu måtte vi selv råde, vi kunne gå med i optøget eller gå hjem i kvarter. Officererne havde ikke længere noget at sige over os. Senere kom en anden og sagde til os, at hvis vi ville, kunne vi få vore geværer igen kl. 14 og tage dem med hjem. Der blev så holdt rådslagning og enden blev, at vi tog geværene med. Det hele forløb i ro og orden, ikke som andre steder, hvor de rev distinktionerne og kokarderne af officererne. Vi kom hjem til kvarteret, og så blev der valgt et soldaterråd og førere for kompagniet. Vi beholdt dog vor kaptajn, løjtnant og Feldwebel som førere! Da vi kom hjem, vejede allerede det røde flag over kasernen, det var et af de røde sove-sengetæpper. Hvis det havde kunnet ses tæt ved, tænker jeg nok, det havde været isprængt sorte prikker, dvs. lopper, for dem var der rigeligt af. Således endte den dag, da vi gik over til de røde.

Vi gik nu og drev i nogle dage for at få vore geværer i orden igen, til ekscersits blev de ikke brugt mere, kun på vagt havde vi dem med. Den 15. om middagen trak jeg på vagt for sidste gang, kasernebrandvagt. Om aftenen var der så skrevet på den sorte tjenestetavle: I morgen hjemsendes 1) Alle fra den venstre Rhinbred. 2) Alle nordslesvigere af årgang 1869/70. Det var endelig et glædeligt opslag. Vagten blev vi færdig med, fik vore sager afleveret og modtog, hvad vi skulle have med hjem, bl. a. forplejning til fire dage, og den 17. om morgenen rejste jeg fra Wilhelmshafen og nåede om aftenen den 18. efter en omvej over Kiel hjem til familien i Rise. Krigen var endt og revolutionen overstået for mit vedkommende.

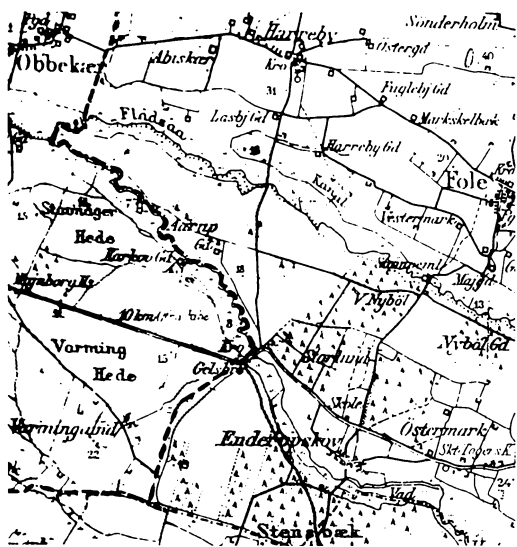
»Det store hus«, det tidligere tyske toldsted vest for Gelsbro. Vejen er nu ført lige ned over åen og en ny Gelsbro er bygget. Fot. 1987 Hans Mikkelsen.

Gelsbro – en ørnefjer!

Af SØREN MULVAD og HANS MIKKELSEN

Tiden fra første verdenskrigs afslutning og revolutionen i 1918 var en begivenhedsrig tid, der kulminerede med genforeningen i 1920. Den betød, at grænsepælene rykkedes op og flyttedes milevidt imod syd. For grænsestationen ved Gelsbro vest for Gram blev forholdene nu helt anderledes. Søren Mulvad og Hans Mikkelsen fra Varming i Seem sogn fortæller her om den gamle grænsestation, der opstod, dengang i 1864, da nye streger blev trukket på landkortet.

Da landevejen Ribe-Haderslev blev anlagt i slutningen af 1780'erne, kom den til at gå igennem en meget lang og øde strækning fra Skallebæk Mølle i Seem sogn og til den fattige og dengang uanselige landsby Enderupskov. Hele strækningen var, som man sagde dengang »sort hede«. Eneste bebyggelse var Gjelsbro Mølle og Kro, hvor landevejen krydsede Harreby-Højrup vejen over broen over Gjelså.

Udsnit af Geodætisk Instituts kort over Sønderjylland, 1921, 1:100.000. Gengivet med Geodætisk Instituts tilladelse (A 404/85). Grænsen 1864-1920 er angivet med punkteret linje.

I tiden frem til grænsedragningen 1864 spillede denne lokalitet en yderst beskedne og upåagtet tilværelse. Her, midt i heden støder tre sogne sammen: Seem, Gram og Højrup. Her støder tre herreder sammen: Frøs, Hvidding og Ribe, og en tid stødte sågar tre amter sammen her: Ribe, Tønder og Haderslev. Et sådant »trebundet skel«, som nærmest var ingenmandsland, kunne blive bolig for det fattigste landproletariat. Vi kender skildringer af de jyske taterhuse, som ofte var anbragt på sådanne steder. Der går da også sagn om, at her har været en jordhule, hvor »Skoller-Thomas« eller »Skjold-Thomas« boede med sin kone og børn. Gjelsbro Mølle tilhørte Gram gods, og man ved i grunden såre lidt om denne mølle. Der er dog ingen tvivl om, at den har ligget på samme sted, i hvert fald siden 1597, hvor der blev stjålet nogle får fra »Jesper i Gjelzbroe«, og tyven blev ført for Riber Ret (1). En arkæologisk udgravning på stedet vil måske vise, at vandmøllen er meget ældre. Det burde næsten forsøges, inden den

moderne teknologi river de sidste spor af møllen bort.

De nærmeste bebyggelser var ellers Karkovgård i Seem sogn – den var på mere end 500 tdr. land – Åskovgård i Gram sogn, som var på over 600 tdr. land og Brogård, som også var af en betydelig geografisk størrelse. Det var imidlertid hedegårde, som trods deres størrelse ikke kunne ernære ret mange munde med fåreholdet på lyngknoldene (2).

Den egentlige interesse for Gelsbro opstod, da ørnene revedes om jorderigsbold i 1864, og stedet blev grænseovergang. Den klat huse, som ligger på Seem-siden af amtsgrænsen, og det tyske toldsted, er en bebyggelse, der er opstået som følge af grænsedragningen. Det er en fjer, som ørnene rev af sig i slagsmålet.

Det første hus, som blev bygget ved grænsen i 1874, var »Det store Hus«, det tyske toldsted. En meget monumental bygning, som kunne ses viden om i det flade land, der dengang ikke var plantet til med de plantager, der omgiver ådalen mod vest og øst i vore dage. Det er et vældig solidt byggeri, med tykke mure, rigtig prøjsisk i bastanthed og soliditet, – og langt fra kønt. På sydgavlen af huset kan man se et spor efter et tidligere tilbygget træskur, hvori der en tid lang var desinfektion af alle køretøjer, som passerede grænsen. Dagvognen Ribe-Haderslev skulle lukkes inde med heste og bagage i skuret, og så blev der fyret op under en dampkedel, og hele køretøjet skulle stå i desinficerende dampbad i tyve minutter. Det fortælles, at det hændte, at en eller anden krakiler forlangte at blive hos sine heste, mens kuren stod på. Grænsepersonalet gav så lov, men det varede sjældent længe, inden der blev dunket på døren, og vedkommende forlangte at komme ud igen i den friske luft. Der blev dog ikke lukket op, førend den reglementerede tid var forløbet. Det var en af de få fornøjelser

Æresporten ved Gelsbro kro, da kong Christian X skulle passere under sin rundtur i Sønderjylland ved Genforeningen. Over porten står »1864. Atter det skilte fjøjer sig sammen. 1920«. – Manden med cyklen i billedets midte er Poul Vind, Seemgaard. Fot. Historiske Samlinger, Aabenraa.

vagtpersonalet havde herude i ødemar-
ken.

Bygningen får nok ikke lov til at stå urørt længe endnu, idet Sønderjyllands Amt har givet ejeren tilladelse til, at han må nedtage den øverste etage og lade taget omlægge til en mere ydmyg og »dansk« rejsning. Det er æstetisk set ingen skade, men historisk set kan der være grund til at lægge mærke til huset, som det ser ud, mens det endnu gør det!

Det danske toldsted, som er et rødstens-
hus på sydsiden af vejen, blev ikke opført før i 1899. Indtil da var der toldsted i den daværende Skallebæk Kro, 5 km vest for Gelsbro. Strækningen imellem den danske og den tyske told var ganske vist lang, men da der ikke boede andre end en beskeden landarbejderfamilie imellem, nemlig i Majmborghus, og arealet iøvrigt var til at overse i al sin nøgenhed, var der ikke større fare for, at der kunne finde smuglerier sted. Toldstedet i Gelsbro var hoved-

toldsted, da både Obbekjær og Hømlund var underlagt her. Det fortælles, at kroman-
den i Gjelsbro Kro havde en del får, som han lod gå i løsdrift, og de gik da også ind på dansk territorium. Det irriterede gendarmerne, og en af dem fik da en dag lov til at skyde et får til advarsel for ejeren. Deres overraskelse var stor, da kroman-
den kom kort efter og klagede over, at der var skudt to får. Det viste sig, at kuglen var gået gennem det første og ind i det andet!
(3) Siden genforeningen har der boet en del forskellige folk i huset. Fra 1930 til 2. Verdenskrigs begyndelse var der køb-
mandshandel her. I 1944 købte det nyoprettede Gelsbro Dambrug ejendommen til bolig for fiskemester og andet perso-
nale.

Umiddelbart overfor den danske told-
bygning ligger der et lille hvidt hus. Det er nu ubeboet, men blev i sin tid opført af en mand fra Tiset, som ikke ville bo i Tysk-
land, Juhler hed han. Han kunne gå på

dagleje i sine sædvanlige pladser herfra, men boede altså i Danmark. Hans kone holdt noget købmandshandel, hvortil varerne blev leveret fra købmand Smidt i Grønnegade i Ribe. Det var mest mel, gryn, petroleum og kolonialvarer, der blev forhandlet. Der var vist nogen søgning til butikken fra Tyskland, så det fungerede som en slags »Lille Aventoft« for området.

De øvrige huse er alle opført af danske gendarmere og toldembedsmænd, som så deres fordel i at være nær deres arbejdsplads, fremfor at leje sig ind i nabobyerne Varming, Høm eller Seem. De er alle opført i årene mellem 1902 og 1908.

Efter genforeningen, da grænsevagterne trak sydpå, blev de små huse boliger for skiftende land- og skovarbejdere, der kunne få arbejde i statsplantagerne under Lindet skovdistrikt. Det er og bliver dog en samlig huse, der er placeret efter hensyn, der forlængst er meningsløse. Det kan være vanskeligt at forestille sig, hvor-

ledes livet har været levet herude, langt borte fra andre beboelser. Børnene herfra skulle gå i skole i Seem-Varming skole og skulle konfirmeres i Seem kirke, og de har måttet spadsere den lange vej, dersom forældrene ikke søgte om at få dem i Endrupskov skole, der ligger meget nærmere, men på Gram-siden af sognegrænsen.

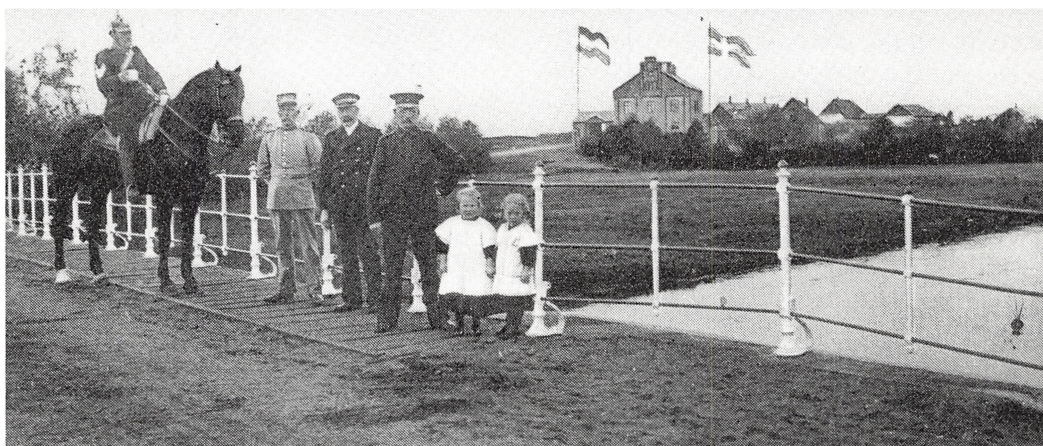
Husmødrene har skullet til Skallebæk for at købe ind, i de år der ikke var butik i Gelsbro. Der har imidlertid ikke været gjort meget for beboerne derude fra Ribesiden. Der blev lagt elektricitet til Gelsbro i 1952, og området hører under Skallebæk telefoncentral. Men beboerne kører i dag helst til Gram og handler, ligesom de er organiserede i fagforeninger i Gram og hører under Gram postdistrikt.

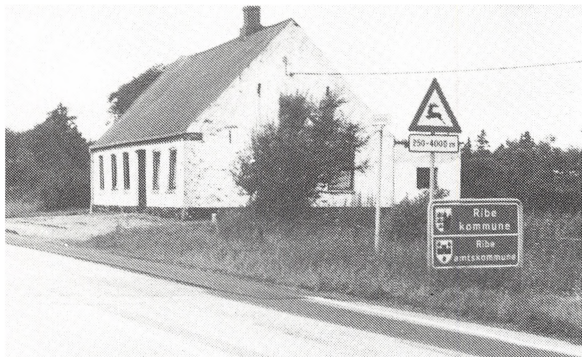

Det er en ejendommelig og smuk egn herude omkring Gelsbro. Lyngbakkerne i Stensbæk, ådalen med engene omkring og

Danske og tyske grænsegendarmere og toldere på broen over Gelså, i baggrunden det tyske toldsted med den udbygning, som blev brugt til desinfektion. Postkort ca. 1913 af W. Schützsack, Haderslev, i Historiske Samlinger, Aabenraa.

Grænsen Gjelébros

Det første hus i Gelsbro, når amtsgrænsen - den tidligere statsgrænse 1864-1920 - er passeret. Her var en tid dansk købmandshandel, der blev søgt af folk fra den tyske side. Fot. 1987 Hans Mikkelsen.

plantagerne til alle sider tiltaler os med al sin storhed og stilhed. Går man blot nogle få skridt bort fra vejen gennem bakkerne, eller ad skovvejene om mod det idyllisk beliggende Gelsbro Dambrug, så er man i en anden verden. Endnu er sejladsen på åen begrænset, men mange har opdaget, hvilken oplevelse det er, at lade sig drive med strømmen ad Gelså. Læg mærke til Gelsbro - det er ikke en landsby, det er bare en håndfuld huse, som blev tilovers, da verdens store trak streger på landkortet.

Henvisninger

1. Ribe Rådstuedombøger, v/Erik Kroman, 1974.
2. Sønderjysk Månedsskrift, 1985, s. 289 ff.
3. P. Eliassen: Kongeåen, 1980, s. 219 f.

»Den klare å«

- et spændende stednavn ved Ejderen

Af FRANTS THYGESEN

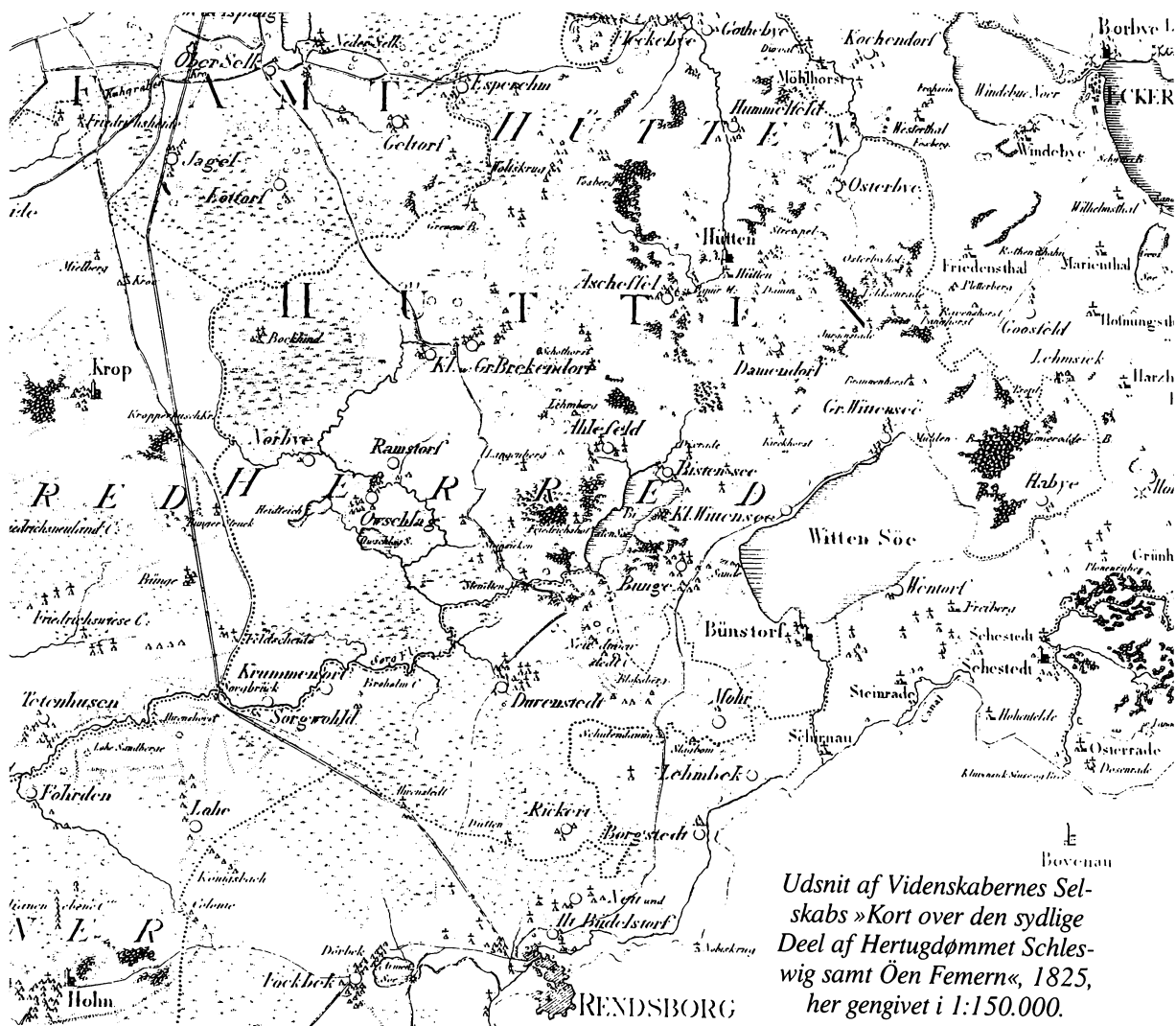
I området mellem Dannevirke og Ejderen findes både stednavne af dansk og af tysk (saksisk) oprindelse. Hvor grænsen går mellem de danske og ikke-danske navne er nogle steder meget tydeligt, andre steder mere uklart. Frants Thygesen, Viborg - gennem mange år bosat i Sydslesvig - fremdrager her et par eksempler på navne tæt ved Ejderen, som måske er af dansk oprindelse.

Kører man ad landevejen fra Slesvig til Egernførde, kan man på vejskiltene se, at man er tæt ved det danske sprogs sydgrænse i tidlig middelalder. Sammenhængende danske stednavne findes ned til en

linie, som sagkyndige trækker fra Vindeby Nor nogenlunde mod vest et stykke syd for Danevirke. Området derfra og ned til den gamle rigsgrænse ved Ejder og Levenså synes ved vor histories gry at have været et temmelig øde grænsestrøg. Her finder man kun få danske stednavne, alle gamle og liggende ret spredt, de fleste omkring Hytten Bjerge.

Det gamle grænsebælte er helt præget af nedertyske stednavne, fordi det allerede fra 1200-tallet helt overvejende blev opdyrket og befolket af saksiske nybyggere fra Holsten. Det er der fuld enighed om. Helt nede ved selve Ejderen er man derfor ikke forberedt på at træffe danske sted-

Udsnit af Videnskabernes Selskabs »Kort over den sydlige Deel af Hertugdømmet Schleswig samt Æen Femern«, 1825, her gengivet i 1:150.000.

Af de forskellige former, hvori »Schirnaue« forekommer, skal følgende nævnes: På Johannes Mejers kort fra 1652 står der Schirnow; nyere kort har Schirnaue, også et dansk Sønderjyllands-kort fra 1806. Et senere Sydslesvig-kort fra ca. 1860 med gennemført fordanskning af navnene har Skirnaue, velsagtens en vilkårlig oversættelse. – J. P. Trap: Slesvig (1864) kalder vandløbet Schirnaue, men godset, vandmøllen og kroen Schirnaue (s. 595, 604, 605 og 633). H. Oldekop: Topographie des Herzogtums Schleswig (1906) kalder godset Schirnaue, men vandløbet Schirnaue Au, altså dobbelt konfekt. Anders Bjerrum behandlede i 1944 sydslesviske stednavne i et studiekredshæfte og nævnte også en del spredte danske stednavne syd for den

gamle sproggrænse, men omtalte slet ikke Schirnaue, velsagtens fordi han med god grund anså navnets hovedled som fællesgermansk. Heller ikke professor Knud Hald omtaler Schirnaue i sin artikel om sydslesviske stednavne i »Sydslesvig gennem Tiderne«, bind 2 (1948) s. 653–77. Kunstdenkmåler des Kreises Eckernförde (1950) nævner under godset Schirnaue vandløbet som Schirnaue og oplyser, at der 1450, før oprettelsen af den store hovedgård, lå en landsby »Schirnaue«. Den solideste forsker, Wolfgang Laur, nævner i sin bog »Historisches Ortsnamenslexikon von Schleswig-Holstein« (1967) under godset Schirnaue de ældre stavemåder: 1450 Schirnaue, 1554 Schirnow og 1593 thor Schirnow = ved den rene, klare å.

navne. Alligevel glippede jeg med øjnene, da jeg engang på en spændende kajaktur ned ad Ejderen, som to slesvigske venner havde lokket mig med på, noget før Rendsborg så et tilløb nordfra, der hedder *Schirnau*, en ret stor strøm, som afvander Sønderjyllands største sø, Vittensø; navnet bruges også om et adelsgoods, der ligger ved åens udløb i Schirnauer See, som udgør en bredning af den gamle Ejder. Det mindede mig om den store vestjyske Skjern å, hvor »j« er bevaret både i udtale og skrift, også for købstaden Skjern, selv om stednavneudvalget i København ville afskaffe det. Men kunne navnet overhovedet være dansk?

Forleddet »schir« svarer til højtysk »schier« og betyder ren, klar, ganske som det danske ord »skær«, der tidligere stavedes og udtaltes »skjær«. Vi har her tydeligvis et fælles germansk ord; det findes også i engelsk som »sheer« med samme betydning og omtrent samme udtale som på tysk. – Slutleddets betydning er lige så sikker; »au« er det nedertyske ord for en (mindre) ferskvandsstrøm, omtrent svarende til dansk »å«. – Navnet betyder altså en å med rent, klart vand.

Meget taler for, at dette fællesgermanske stednavn er af nedersaksisk oprindelse ligesom langt de fleste andre navne på den egn. Men det er klogt at sammenligne det med beslægtede stednavne mod nord og syd, altså med ordet »skær« eller »schier« knyttet til vandløb el. lignende.

I Nordslesvig har vi kirkebyen Skærbæk, på tysk skrevet Scherrebeck. J. P. Trap: Danmark, 5. udg. (1966) nævner, at navnet i 1291 blev skrevet Scerebeck. I Trap: Slesvig (1864) står der Skiærbæk, og samme navn brugtes også for en gård i Lintrup sogn og en mølle i Hoptrup sogn.

I Nørrejylland har vi først byen Skjern i Ringkøbing amt ved den store å, som tyskerne nok ville kalde en flod. Trap

1965, bind 22, oplyser, at stedet ca. 1330 kaldtes Skyerne, hvilket oprindeligt var navnet på åen, afledet af ordet »skjær« = ren, klar. – I Viborg amt findes navnet Skern på en kirke og en tidligere hovedgård ved Nørreå. – I Vendsyssel ligger gården Skerne ved Voerså i Torslev sogn; den blev 1688 skrevet Schierne, altså tæt på det sydslesvigske navn. – På Djursland findes i Ginnerup sogn den gamle hovedgård Skærvad ved en lille å og på Mols i Dråby sogn den tidligere hovedgård Skær-sø ved Stubbe sø; begge stavedes tidligere med »j« eller »i«.

På Sydfyn ligger to kirkesogne Vester og Øster Skerninge, adskilt ved Syltemade å; navnet blev 1418 skrevet Schærninggæ og 1550 Skierninge. – Lolland har i Gundslev sogn en landsby Skerne, i Valdemars jordebog 1231 skrevet Scernæ, ved Skerne sø, altså igen tæt på det sydslesvigske navn, særligt i udtale.

Syd for Ejderen, i det nedertyske Holsten, findes også nært beslægtede navne, først og fremmest den store landsby Schieren samt søen og godset Schierensee; i det sydlige Holsten har jeg fundet Schierenhorst og Schierenwald. Disse holstenske navne staves to steder anderledes end Schirnau i Slesvig. For det første har de »ie« i forleddet, hvilket ligner »je« i Skjern i Vestjylland og svarer helt til den ældre stavemåde for Skerne i Vendsyssel. I udtalen er der dog næppe nogen forskel bortset fra, at holstensk »schier« vel er en smule længere end slesvigsk »schir«. Vigtigere er den anden forskel, nemlig at de fire holstenske navne har en stavelse nr. 2 med et »e« mellem r og n. Derved bliver de, også i udtalen, klart længere end det korte slesvigske »Schirn« med kun én stavelse (før tilføjelsen »au«). På dette punkt ligger Schirnau på linje med de tilsvarende jyske og ødanske navne, hvoraf intet har »e« før n.

Denne lighed mellem Schirnau og de

(sygeligt) fremspringende strubeparti, på tysk »Kropf« (se hans bog »Die Ortsnamen in Schleswig-Holstein«, Slesvig 1960, s. 156 og 189). Ordet kendes bl. a. fra »kropduen«, hvis han kan puste sin kro vældigt op. Stednavnet skulle derfor angive en tydelig forhøjning, bule eller knude (ikke nødvendigvis særligt høj) i et ellers nogenlunde jævnt landskab. Der findes forøvrigt en Krophøj i Fåborg sogn mellem Esbjerg og Grindsted. Laur finder det mest sandsynligt, at også Krop er et enligt dansk stednavn i det gamle grænsebælte. En lignende tolkning af navnet Krop gav Knud Hald i sin ret grundige afhandling i »Sydslesvig gennem Tiderne«.

Et enkelt dansk stednavn træffes lidt længere vestpå, nemlig den gamle kirkeby Kropp på den store flade, som i gammel tid kaldtes »Fræslet«. På dansk skrives navnet Krop, f. eks. i Trap: Slesvig (1864); fra 1285 kendes formen Croop. Navnet virker ikke umiddelbart særlig dansk; men jeg blev for alvor opmærksom på det, da jeg på en tur i Skåne – som var dansk til 1658 – lidt øst for Helsingborg opdagede en stor landsby, der hedder Krop. Wolfgang Laur går ud fra, at det er det samme navn, og at det har forbindelse med ordet »krop« i den særlige betydning af et

Øverst til venstre: Krop kirke set fra nordøst. Efter Kunstdenkmäler des Landes Schleswig-Holstein. Landkreis Schleswig.

Modsatte side: Ejder-krumningen ved Nybøl vest for Rendsborg, der ses i baggrunden. Midt igennem billedet snor Ejderen sig, kun adskilt fra Kielerkanalen ved en smal strimmel land. – Schirnau gemmer sig i horisonten imod øst, bag Rendsborg. Fot. Remmer, Slesviglands billedarkiv.

danske stednavne har jeg drøftet med den dygtigste nulevende kender af slesvigske stednavne, Wolfgang Laur i Slesvig. Måske er det trods alt sandsynligt, at Schirnau er et nedertysk navn, fordi det findes i et helt overvejende saksisk bosættelsesområde. Men navnets form i forhold til danske og holstenske navne gør, at der også er en reel mulighed for, at det er præget af dansk, særligt jysk sprog og udtale.

At det ikke er helt utænkeligt med et dansk stednavn ved Ejderen, bestyrkes ved, at der lidt ned i det holstenske kan findes enkelte danske stednavne fra vikin-

getiden eller måske før. I den forbindelse kan man drøfte selve navnet *Kiel*, der bruges om den by, der blev anlagt af den holstenske greve i 1235. Det var fra først af navnet på den kileformede fjord, som nu efter byen (!) kaldes Kieler Förde (det sidste ord anser Laur som lånt fra dansk »fjord«). Navnet blev i 1200-tallet skrevet *Kyl* eller *Kil*, og Laur henviser i sin bog fra 1960 til et kort nedertysk ord »kil«, der svarer til højtysk *Keil* = »kile« på dansk, og som også findes som stednavn helt nede i Vestfalen. – Det kan imidlertid lige så vel være et gammelt nordisk navn. Såvidt jeg ved, findes det ikke som stednavn andre steder i Nordtyskland, hvorimod det er ret almindeligt nordpå, f. eks.

Kilsfod i Kosel sogn ved Slien, Kilseng i Flensborg ved fjordens inderste kile samt Kilen ved Aabenraas havn, ved Haderslev fjord og ved Struer foruden flere steder ved svensk/norske kyster (Lysekil, Dynekilen m.m.).

Forøvrigt faldt vi under den foran nævnte kajaktur også over et interessant navn ved den store Westensee vest for Kiel, som gennemstrømmes af Ejderen. På søens sydside ligger det 69 m høje Blotenberg, en flot bakke, hvor to delvis stensatte hulveje, hver på sin side, fører op til en jævn flade, der må have været velegnet for blodige ofringer til hedenske guder. Såvidt jeg ved, kender holster og andre tyskere ikke ordet blote for at ofre til guderne.

Sådanne enkeltstående navnefund nord og syd for Ejderen må dog ikke forlede til letsindige danske »oversættelser« af stednavne i området syd for linien Egernførde-Danevirke. Her vil jeg nævne *Aschefel* i Hytten Bjerge, utvivlsomt et neder-tysk navn. Laur nævner i sin bog fra 1960

to ældre former, 1415 Asschepel og 1510 Aschepel; den sidste bruges endnu i Trap 1864. Han fandt, at det måske betød »askepæl« af gammelsaksisk »ask« og »pahl«, svarende til højtysk Esche og Pfahl. Den tydning støttes af det nærliggende Ascheberg på 97 m. Siden har han imidlertid fundet en tredje gammel skrivemåde »Arscheppel«, der kan komme af et langt a (fra au = dansk å) efterfulgt af nedertysk »scheppel«, der svarer til højtysk »scheffel« = dansk »skæppe«. Det fører tanken hen på den ældgamle måleenhed »Hedeby-skæppen« fra det nærliggende Hedeby/Slesvig. Som rumsmål nævner Slesvigs yngre plattyske stadsret fra 1534 i § 52 »alle scepele« eller »scip«. Som flademål er ordet i Slesvig bevaret i formen Heidscheffel. Her skulle betydningen så netop være en »skæppe land ved åen«, og der findes også et mindre vandløb i den nederste ende af den store landsby. En korrekt dansk oversættelse af navnet ville derfor nok være »Åskæppen«.

I Ejderens østlige del indgår den gamle Ejderkanal, indviet 1784 og forsynet med en række sluser, her ved Kluvensig, øst for Schirnaau. Fot. Historiske Samlinger, Aabenraa.

Fra jøde til kristen

- i anledning af et maleri af Eckersberg

Af ARNE FREES CHRISTIANSEN

Heller ikke i dag er det altid lige let at være fremmed i Danmark. Jøderne hører til de indvandrere, som har boet i Danmark længst. Arne Frees Christiansen, Vejstrup, fremdrager her - med udgangspunkt i et kendt maleri - en af sine forgængere som præst i Taps som et eksempel på en jøde, der valgte kristendommen for jødedommen.

Enhver, der har et vist kendskab til dansk malerkunst, har mødt C. V. Eckersbergs navn. Han stammede fra Blåkrog i Varnæs sogn, hvor han blev født i 1783. Han døde i 1853. Han fik med rette tilnavnet den danske malerkunsts fader. Hans marinebilleder kendes af mange, og adskillige af hans portrætter er kendte.

Til hans mest kendte malerier hører »Det Nathansonske Familiebillede«, malet i 1818. I Poul Borchsenius' bog »Historien om de danske jøder« findes der en skildring af dette maleri, som viser en stor begivenhed i de danske jøders historie: Forældrene »er i fineste skrud, for de kommer just fra audiens hos kongen. Nathanson er i festdragt, men fruene overstråler sin gemal. Kjolen er sort, af kostbart fløjl, den er indforskrevet fra Hamborg for lejligheden, et pragtfuldt rødt sjal hænger over armene med de lange handsker, strudsfejerene rager op og gør hende et hoved højere end manden«. Der er næppe nogen grund til at tilføje, at også børnene er i deres fineste skrud.

Billedet viser den første jøde, der nogen sinde har været i audiens hos en dansk konge. Nathanson betegnes i de forskellige kilder som storkøbmand, grosserer,

etatsråd og udgiver af Berlingske Tidende. Også hans kone var af jødisk afstamning. Hun hed Ester og var født Herforth.

Yderst til venstre står der en lille dreng. Han føres frem af søstrene Louise og Julie. Oprindeligt hed han Jacob Herman Nathanson. Men da han som 15-årig blev døbt, fik han kristennavnet Johan som andet fornavn. Endvidere antog han navnet Nansen efter faderens ønske. Årsagen var formentlig den, at Nansen-navnet havde en god klang i danske øren. Det skyldtes ikke mindst Hans Nansen, der var borgmester i København og borgernes fører på stændermødet i 1660.

Jacob Johan Herman Nansen var født i august 1813. Dåben fandt som nævnt sted 15 år senere, og den var indledningen til hans fulde optagelse i det danske samfund. Efter sin studentereksamen kom han på universitetet og studerede teologi. I 1855 blev han sognepræst i Aller og Taps. Aller var her hovedsognet. Krigen i 1864 bevirkede imidlertid, at de to sogne blev adskilt. Den nye grænse delte Nansens sogne. Han blev i Aller, men måtte snart flytte, da han blev afskediget af det nye styre. Det lader til, at den daværende provst i Haderslev provsti, H. P. Prahll, var medvirkende til afskedigelsen. I en lang skrivelse til biskop Godt hedder det, at mindst fem danske præster må fjernes fra provstiet. Mest magtpåliggende er det at få Nansen fjernet. I skrivelsen betegnes Nansen som den i politisk henseende »værste af alle provstiets præster«. Dette

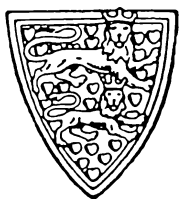

C. W. Eckersberg: Det Nathansonske Familiebillede 1818. Statens Museum for Kunst.

Billedet skildrer en scene fra familielivet hos den jødiske storkøbmand M. L. Nathanson. Han stammede fra Altona og var i 13 års alderen kommet til København uden at kunne tale et ord dansk. Allerede som 18-årig grundlagde han sit eget firma og svang sig op til at være en af de førende klædegrossererere. Hans hjem i Frederiksholms Kanal 6 var et midtpunkt i det københavnske kulturliv, og Nathanson var mæcen for mange kunstnere, især malere. Eckersberg, der var født i 1783, var i 1816 vendt hjem fra sin store udenlandsrejse og skulle nu i gang i Danmark. Nathanson skaffede ham mange bestillinger, hvoraf dette billede og et dobbeltportræt af de to ældste døtre (også på Kunstmuseet) er blandt de bedste. Den ældste datter Bella, der her holder moderen under armen, blev senere gift Trier og mor til den kendte højskolemand Ernst Trier.

Nathanson arbejdede ivrigt på at slå bro mellem den gamle ortodokse jødedom og den ny tid, men denne reformjødedom slog ikke an; den fremmede snarere jødernes assimilation i det danske samfund end hindrede den. Nathanson blev ikke selv kristen, men alle hans børn lod sig døbe, og hans efterkommere satte sig varige spor i det Danmark, han selv værdsatte højt. Grene af slægterne Nansen, Trier, Borup, Henrichsen, Delbanco, Rud-Petersen, Luplau Janssen, Fink m.fl. er blandt efterkommerne. En af de førende danske sprogforskere, Lis Jacobsen, der også var en efterkommer, har engang bemærket, at hvis Nathanson have haft held med sine reformtænker, og hans børn var blevet i menigheden, så ville Ernst Trier måske – i stedet for højskoleforstander i Vallekilde – være blevet rabbiner i Krystalgade!

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND
FOR SØNDERJYLLAND

Redaktion:
Inge Adriansen,
Steen Wulff Andersen
Henrik Fangel

63. årgang
1987

INDHOLD

Almindelig historie

<i>Adriansen, Inge:</i> »Så langt den danske tunge går«. Om H. P. Hanssens syn på grænsedragningen	37
<i>Adriansen, Inge, og Henrik Fangel:</i> »Siegessäule« i Berlin – et relief vender hjem	220
<i>Andersen, Poul:</i> »Du står ikke udæskende...« Istedløven 125 år	161
<i>Bruun, P. Groth:</i> Sønderjylland – 40 år med fremgang. Sønderjyllands Erhvervsråd fylder 40 år	278
<i>Diedrichsen, P.:</i> En alsisk gartner i kongens tjeneste. Christian Frands Schmidt fra Notmark	1
<i>Falk, Fritz Joachim:</i> Ricardus Petri og Jesper Ørum – navigationsundervisning på Føhr og Rømø	97
<i>Grove-Stephensen, F. S.:</i> På orlov – et digt fra 1. verdenskrig	301
<i>Hansen, Asta:</i> Sult og sygdom. Barn i Sønderborg under første verdenskrig . . .	269
<i>Iversen, Peter Kr.:</i> Den strenge jyske lov. Fra Møgeltønder birketing 1660-83 . .	237
<i>Mulvad, Søren og Hans Mikkelsen:</i> Gelsbro – en ørnefjer	309
<i>Nicolaisen, Bahne:</i> Landeværnet – 60 år	181
<i>Rasmussen, Vagn:</i> Tre sønner og en svigersøn – 1. verdenskrigs faldne	303
Revolution og sorte ærter – 1. verdenskrigs afslutning. Ved <i>L. R. Lassen</i>	306
<i>Rudbeck, Fr.:</i> Forbundsdaysvalget og Sydslesvig. En kommentar	56
<i>Rudbeck, Fr.:</i> Fint valg i Sydslesvig – en kommentar	282
<i>Slettebo, J.:</i> F. P. Grünwaldt – en officer fra 1864 og hans tegninger	74
<i>Svensson, Bjørn:</i> 1864 er stadig aktuel – i anledning af en bog	292
<i>Thorsteinsson, Hj.:</i> Krigserindringer fra 1848-49	113
<i>Witte, Jørgen:</i> De første socialister i Aabenraa	276

Enkelte lokaliteter

<i>Adriansen, Inge:</i> Ketil Urne – en runesten vender hjem	254
<i>Andersen, Poul:</i> »Du står ikke udæskende...« Istedløven 125 år	161
<i>Dragsbo, Peter:</i> Omkring fredningen af H.P. Hanssens hus i Aabenraa	48
<i>Falk, Fritz Joachim:</i> Ricardus Petri og Jesper Ørum – navigationsundervisning på Føhr og Rømø	97
<i>Fangel, Henrik:</i> Aabenraa banegård - Sønderjyllands ældste – skal den nedrives eller bevares?	142
<i>Glahn, Torben:</i> Svundne tiders rejsende oplever Sydslesvig	
Et besøg i Flensborg i 1836	170
Et besøg i Slesvig ca. 1819	252
<i>Gläser, Hans-Jürgen, og Bent Søndergaard:</i> Gamle Tønder-talemåder	78
<i>Gregersen, H. V.:</i> De gamle veje mellem Aabenraa og dets opland	65
<i>Hansen, Asta:</i> Sult og sygdom. Barn i Sønderborg under første verdenskrig . . .	269
<i>Hansen, C. Rise:</i> En glemt missionær fra Løjt	106
<i>Hansen, C. Rise:</i> Notmark-præstens lodsedler og den ugudelige regering i 1934 . .	324

<i>Haystrup, Helge</i> : »Kristeligt Dagblad« og Hellevad sogn	118
<i>Iversen, P. Kr.</i> : Stormfloden nytårsnat 1719-20 – en beretning fra Mjolden	104
<i>Jensen, Vivi</i> : Mariatavlen fra Løgum. En højgotisk alterbordforside	85
<i>Madsen, Lennart. S.</i> : Starup fundet! En udgravning og dens resultater	206
<i>Michelsen, Anne-Helene</i> : Jacob Michelsens gård i Kolstrup – et egnsmuseum fylder 20 år	257
<i>Mulvad, Søren og Hans Mikkelsen</i> : Gelsbro – en ørnefjer	309
<i>Petersen, Peter</i> : Nydam Mose bør udgraves til bunds – før det er for sent	53
<i>Petersen, Peter Vang</i> : Om truslerne mod offerlagene i Nydam Mose	54
<i>Rasmussen, Søren</i> : Hjemstavnsgården i Sdr. Hygum	134
<i>Schack, Ellen og F. S. Grove-Stephensen</i> : Hotel Hildebrand eller Holsteinisches Haus – et hotel i Sønderborg gennem 100 år	172
<i>Thygesen, Frants</i> : »Den klare å« – et spændende stednavn ved Ejderen	313
<i>Witte, Jørgen</i> : De første socialister i Aabenraa	276

Folklore, kunst, arkitektur, arkæologi

<i>Adriansen, Inge</i> : H. P. Hanssen-monumentet	34
<i>Adriansen, Inge</i> : Glædelig påske – påsekort, æg, lam, hare og kyllinger	122
<i>Adriansen, Inge</i> : »Til pinse når skoven er rigtig grøn«	140
<i>Adriansen, Inge</i> : Ketil Urne – en runesten vender hjem	254
<i>Andersen, Poul</i> : »Du står ikke udæskende...« Istedløven 125 år	161
Bør Nydam Mose udgraves	53
<i>Christiansen, Arne Frees</i> : Fra jøde til kristen – i anledning af et maleri af Eckersberg	319
<i>Dragsbo, Peter</i> : Omkring fredningen af H.P. Hanssens hus i Aabenraa	48
<i>Fangel, Henrik</i> : Aabenraa banegård – Sønderjyllands ældste – skal den nedrives eller bevares	142
<i>Gläser, Hans-Jürgen, og Bent Søndergaard</i> : Gamle Tønder-talemåder	78
<i>Iversen, Peter Kr.</i> : Bryllupsskydning i Vestslesvig. Et vådeskud 1736	129
(Se også side 192).	
<i>Klemann, Thyge</i> : Nu gælder det stuehuset! Om bevaring af huse fra tiden 1864-1920	149
<i>Lassen, L. R.</i> : Apropos – Istedløven	224
<i>Madsen, Lennart. S.</i> : Starup fundet! En udgravning og dens resultater	206
<i>Nielsen, Svend</i> : To fissermænd fra Syd- og Sønderjylland	246
<i>Petersen, Peter</i> : Nydam Mose bør udgraves til bunds – før det er for sent	53
<i>Petersen, Peter Vang</i> : Om truslerne mod offerlagene i Nydam Mose	54
<i>Slettebo, J.</i> : F. P. Grünwaldt – en officer fra 1864 og hans tegninger	74
<i>Aaris-Sørensen, Kim</i> : Kæmpehjorten fra Grarup – et spændende fortidsfund . .	213

Naturhistorie

<i>Bisgaard, Agnete</i> : Bjergsalamanderen i Sønderjylland	185
(Rettelse hertil side 225)	
<i>Aaris-Sørensen, Kim</i> : Kæmpehjorten fra Grarup – et spændende fortidsfund . .	213

Museer, arkiver, lokalhistorie

<i>Adriansen, Inge og Lars N. Henningsen: Apropos – hjemstavnhistorien og det levende ord</i>	337
<i>Denckert, Helle: Mellem pulterkammer og musetempel – Aabenraa Museums jubilæumsudstilling</i>	195
Det sker – på de nordslesvigske museer	21, 58, 91, 124, 138, 193, 212, 262, 290, 322.
<i>Fangel, Henrik: Lokalhistorie netop nu – de lokalhistoriske årsskrifter 1986</i>	23
<i>Fangel, Henrik: Apropos – sognehistorie</i>	264
<i>Hansen, Hans W.: Sydslesvigsk Museumsforening</i>	15
<i>Henningsen, Lars N.: Hvad skal vi med sognehistorie?</i>	201
<i>Lorenzen, Hans: Hjemstavnhistorien og det levende ord. Hvordan bør man skrive historie</i>	284
<i>Michelsen, Anne-Helene: Jacob Michelsens gård i Kolstrup – et egnsmuseum fylder 20 år</i>	257
Mindretalsmuseer – nogle planer og ideer	15
<i>Rasmussen, Søren: Hjemstavnsgården i Sdr. Hygum</i>	134
<i>Weitling, G.: Det tyske mindretals planer om oprettelse af et »Hus for tysk historie og kultur i Nordslesvig</i>	15

Personalhistorie

<i>Adriansen, Inge: »Så langt den danske tunge går...« Om H. P. Hanssens syn på grænsedragningen</i>	37
<i>Christiansen, Arne Frees: Fra jøde til kristen – i anledning af et maleri af Eckersberg</i>	319
<i>Diedrichsen, P.: En alsisk gartner i kongens tjeneste.</i> Christian Frands Schmidt fra Notmark	1
<i>Dragsbo, Peter: Omkring fredningen af H.P. Hanssens hus i Aabenraa</i>	48
<i>Falk, Fritz Joachim: Ricardus Petri og Jesper Ørum – navigationsundervisning på Føhr og Rømø</i>	97
<i>Grove-Stephensen, F. S.: H.P. Hanssens breve</i>	41
<i>Hansen, Asta: Sult og sygdom. Barn i Sønderborg under første verdenskrig</i>	269
<i>Haystrup, Helge: Ebeling'er på Als og Sundeved</i>	8
<i>Lassen, L. R.: Barometermager Peter Lassen</i>	176
Omkring H. P. Hanssen	33
<i>Rasmussen, Vagn: Tre sønner og en svigersøn – 1. verdenskrigs faldne</i>	304
Revolution og sorte ærter – 1. verdenskrigs afslutning. Ved <i>L. R. Lassen</i>	306
<i>Slettebo, J.: F. P. Grünwaldt – en officer fra 1864 og hans tegninger</i>	74
<i>Thorsteinsson, Hj.: Krigserindringer fra 1848-49</i>	113

Skole, kirke

<i>Iversen, Peter Kr.: Skoleindberetninger fra Gram herreds provsti 1789</i>	70
<i>Hansen, C. Rise: En glemt missionær fra Løjt</i>	106
<i>Hansen, C. Rise: Notmark-præstens lodsedler og den ugudelige regering i 1934</i>	324

<i>Haugaard, Henning: Apropos – Kristeligt Dagblad og Hellevad sogn</i>	191
<i>Haystrup, Helge: »Kristeligt Dagblad« og Hellevad sogn</i>	118
<i>Jensen, Vivi: Mariatavlen fra Løgum. En højgotisk alterbordforside</i>	85

Faste rubrikker

Apropos	191-92, 224, 264, 337.
Bognyt	28, 60, 93, 126, 197, 235, 266, 299, 339.
Det sker – på de nordslesvigske museer	21, 58, 91, 124, 138, 193, 212, 262, 290, 322
Grænselandsdagbog	30, 62
Set og sket i Sønderjylland (Grænselandskronik)	153, 226, 329

Bognyt

<i>Andersen, Hans: Landeværnet – et tilbageblik (gs)</i>	198
<i>Andersen, Poul: Graasten – et slot og et sogn (ia)</i>	128
<i>Andresen, Sigfred: Jørn Bommands enghø. Fortællinger på sønderjysk (kmp)</i> (se også side 340)	29
<i>Bendorff, Jens C., m. fl.: Højst sogn gennem tiderne</i>	340
<i>Bossen, Jane, og Helge Krempin: Helligåndskirken i Flensborg 1386-1986 (hf)</i> .	29
<i>Bram, Eskil: Sønderjylland (ia)</i>	339
Broagerland IV. Udgivet af lokalhistorisk Forening for Broagerland (hf)	199
<i>Christiansen, W. og I. Haase: Nystaden. Billeder fra det gamle Tønder (hf)</i>	93
<i>Dahlkild, Hanne: Min tidligste barndom indtil genforeningen.</i> Min sønderjyske skoletid og andre småskrifter (hw)	197
Danmarksbilleder. Tidsskriftet Hug! nr. 47, 1986 (ia)	60
Die Schleswig-Holsteinische Kirchenordnung von 1542. Udg. af W. Göbel (js) .	267
<i>Dinesen, Thomas: Et tilbageblik. Erindringer og oplevelser i Jels by og</i> sogn ved århundredets begyndelse (Inh)	94
Ebbesen, Klaus: Sydslesvigske oldtidsminder (swa)	299
Fattiggården i Haderslev. Erindringer af <i>Anne Sophie Zimmermann</i> (icm)	93
<i>Fink, Troels: Estruptidens politiske historie 1875-94(bjs)</i>	126
<i>Haugaard, Samuel Kock: Fra Egvad sogn</i>	340
Fra Skærbækegnens fortid. Udgivet af Historisk Forening for Skærbæk og Omegn (hf)	200
Frisches Wasser. Kulturgeschichtliche Aspekte der häuslichen Wasserversorgung in Schleswig-Holstein (hbc)	339
<i>Gregersen, H. V.: Reformationen i Sønderjylland (js)</i>	267
<i>Hansen, Nils: Fabrikinder (Inh)</i>	236
<i>Hansen, Aage Emil: Bov og Holbøl sogne. Gamle postkort 1892-1923 (hf)</i>	127
<i>Haugaard, Henning: Bedsted sogns historie, hefte 1-12 (ved Henrik Fangel)</i> . . .	264
<i>Huhle, Robert: I døgnets strid. Kommentarer gennem et halvt århundrede (ia)</i> .	199
<i>Kamphövener, Morten: Det nationale portrætgalleri på Folkehjem (hw)</i>	300

Kates dagbog. Fra prærien til Flensborg Fjord. Red.: Ulla Alberg (ia)	60
<i>Kettemann, Otto</i> : Handwerk in Schleswig-Holstein (lnh)	235
<i>Madsen, Mads Fr.</i> : Christen Hansen og Landboforeningen for Sydangel i Sydslesvig (swa)	28
Mariatavlen fra Løgum. En højgotisk alterbordsforside (ved Vivi Jensen)	85
Mellem pulterkammer og musetempel. Red.: Birgitte Kragh Rasmussen	340
Museer i Sønderjyllands amt (ia)	300
<i>Nielsen, Johs.</i> : 1864 - Da Europa gik af lave (ved Bjørn Svensson)	292
<i>Ohlsen, Sven</i> : Djernæs Strandbys historie (ia)	268
<i>Petersen, Hertha Raben</i> : Theodor Brorsen, astronom (ia)	198
Quellen zur Geschichte Schleswig-Holsteins. III Von 1920 bis zur staatlichen Neuordnung nach dem Zweiten Weltkrieg (hbc)	96
<i>Steensen, Thomas</i> : Die friesische Bewegung in Nordfriesland im 19. und 20. Jahrhundert. I-II (ia)	197
Stofskifte. Tidsskrift for antropologi, nr. 13, 1986 (ia)	60
<i>Svendsen, Kr.</i> : Min stund på jorden (agl)	299
<i>Sækmose, Aage</i> : Fra borg til herregård. Søbygård - et stykke Ærø-historie (js)	266
Sønderjyske Museer i undervisningen (ia)	300
<i>Sørensen, H. E.</i> : »- og havet kom« (jr)	61
<i>Weitling, Günter</i> : Kirchliche Erweckung und nationaler Gedanke - die nordschleswigsche Erweckungsbewegung und ihre Nationalisierung (ms)	95
Årsskrift nr. 5. Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Hørup sogn (hf)	200

Anmeldersignaturer

agl: Arne G. Larsen, *bjs*: Bjørn Svensson, *gs*: Gunnar Solvang, *hbc*: Henrik Becker-Christensen, *hf*: Henrik Fangel, *hw*: Hans H. Worsøe, *ia*: Inge Adriansen, *icm*: Ingeborg Christmas Møller, *jr*: Jens Rosendahl, *js*: Jørgen Slettebo, *kmp*: Karen Margrethe Petersen, *lnh*: Lars N. Henningsen, *ms*: Marius Storgaard, *swa*: Steen Wulff Andersen.

Forfatterliste

<i>Adriansen, Inge</i> : H. P. Hanssen-monumentet	34
<i>Adriansen, Inge</i> : »Så langt den danske tunge går...« Om H. P. Hanssens syn på grænsedragningen	37
<i>Adriansen, Inge</i> : Glædelig påske - påsekort, æg, lam, hare og kyllinger	122
<i>Adriansen, Inge</i> : »Til pinse når skoven er rigtig grøn	140
<i>Adriansen, Inge</i> : Ketil Urne - en runesten vender hjem	254
<i>Adriansen, Inge</i> og Henrik Fangel: »Siegessäule« i Berlin - et relief vender tilbage	220
<i>Adriansen, Inge</i> og Lars N. Henningsen: Apropos - hjemstavnhistorien og det levende ord	337
<i>Andersen, Poul</i> : »Du står ikke udæskende...« Istedløven 125 år	161
<i>Bisgaard, Agnete</i> : Bjergsalamanderen i Sønderjylland	185
(Rettelse side 225)	
<i>Bruun, P. Groth</i> : Sønderjylland - 40 år med fremgang. Sønderjyllands Erhvervsråd fylder 40 år	278

<i>Buch, Jørn</i> : Set og sket i Sønderjylland. Grænselandskronik	153
<i>Christiansen, Arne Frees</i> : Fra jøde til kristen – i anledning af et maleri af Eckersberg	319
<i>Denckert, Helle</i> : Mellem pulterkammer og musetempel – Aabenraa Museums jubilæumsudstilling	195
<i>Diedrichsen, P.</i> : En alsisk gartner i kongens tjeneste. Christian Frands Schmidt fra Notmark	1
<i>Dragsbo, Peter</i> : Omkring fredningen af H.P. Hanssens hus i Aabenraa	48
<i>Falk, Fritz Joachim</i> : Ricardus Petri og Jesper Ørum – navigationsundervisning på Føhr og Rømø	97
<i>Fangel, Henrik</i> : Aabenraa banegård – Sønderjyllands ældste – skal den nedrives eller bevares?	142
<i>Fangel, Henrik</i> : Lokalhistorie netop nu – de lokalhistoriske årsskrifter 1986	23
<i>Fangel, Henrik</i> : Apropos – sognehistorie	264
<i>Fangel, Henrik</i> og Inge Adriansen: »Siegessäule« i Berlin – et relief vender tilbage	220
<i>Glahn, Torben</i> : Svundne tiders rejsende oplever Sydslesvig Et besøg i Flensborg i 1836	170
Et besøg i Slesvig ca. 1819	252
<i>Gläser, Hans-Jürgen</i> og Bent Søndergaard: Gamle Tønder-talemåder	78
<i>Gregersen, H. V.</i> : De gamle veje mellem Aabenraa og dets opland	65
<i>Grove-Stephensen, F. S.</i> : H. P. Hanssens breve	41
<i>Grove-Stephensen, F. S.</i> : På orlov – et digt fra 1. verdenskrig	301
<i>Grove-Stephensen, F. S.</i> og Ellen Schack: Hotel Hildebrand eller Holsteinisches Haus – et hotel i Sønderborg gennem 100 år	172
<i>Hansen, Asta</i> : Sult og sygdom. Barn i Sønderborg under første verdenskrig	269
<i>Hansen, Hans W.</i> : Sydslesvigsk Museumsforening	15
<i>Hansen, C. Rise</i> : En glemt missionær fra Løjt	106
<i>Hansen, C. Rise</i> : Notmark-præstens lodsedler og den ugudelige regering i 1934	324
<i>Haugaard, Henning</i> : Apropos – Kristeligt Dagblad og Hellevad sogn	191
<i>Haystrup, Helge</i> : Ebeling'er på Als og Sundeved	8
<i>Haystrup, Helge</i> : »Kristeligt Dagblad« og Hellevad sogn	118
<i>Henningsen, Lars N.</i> : Hvad skal vi med sognehistorie?	201
<i>Henningsen, Lars N.</i> og Inge Adriansen: Apropos – hjemstavnhistorien og det levende ord	337
<i>Iversen, Peter Kr.</i> : Skoleindberetninger fra Gram herreds provsti 1789	70
<i>Iversen, P. Kr.</i> : Stormfloden nytårsnat 1719-20 – en beretning fra Mjolden	104
<i>Iversen, Peter Kr.</i> : Bryllupsskydning i Vestslesvig. Et vådeskud 1736	129
<i>Iversen, Peter Kr.</i> : Den strenge jyske lov. Fra Møgeltønder Birketing 1660-83	237
<i>Jensen, Vivi</i> : Mariatavlen fra Løgum. En højgotisk alterbordforside	85
<i>Jessen, Erik</i> : Set og sket i Sønderjylland. Grænselandskronik	226
<i>Klemann, Thyge</i> : Nu gælder det stuehuset! – Om bevaring af huse fra tiden 1864-1920	149
<i>Lassen, L. R.</i> : Barometermager Peter Lassen	176
<i>Lassen, L. R.</i> : Apropos – Istedløven	224

<i>Lassen, L. R. (udg.):</i> Revolution og sorte ærter – 1. verdenskrigs afslutning	306
<i>Lorenzen, Hans:</i> Hjemstavnhistorien og det levende ord.	
Hvordan bør man skrive historie	284
<i>Madsen, Lennart S.:</i> Starup fundet! En udgravning og dens resultater	206
<i>Michelsen, Anne-Helene:</i> Jacob Michelsens gård i Kolstrup – et egnsmuseum fylder 20 år	257
<i>Mulvad, Søren og Hans Mikkelsen:</i> Gelsbro – en ørnefjer	310
<i>Nicolaisen, Bahne:</i> Landeværnet – 60 år	181
<i>Nielsen, Svend:</i> To fisses mænd fra Syd- og Sønderjylland	246
<i>Petersen, Peter:</i> Nydam Mose bør udgraves til bunds – før det er for sent	53
<i>Petersen, Peter Vang:</i> Om truslerne mod offerlagene i Nydam Mose	54
<i>Rasmussen, Søren:</i> Hjemstavnsgården i Sdr. Hygum	134
<i>Rasmussen, Vagn:</i> Tre sønner og en svigersøn – 1. verdenskrigs faldne	303
<i>Rudbeck, Fr.:</i> Grænselands-dagbog	30, 62
<i>Rudbeck, Fr.:</i> Forbundsdaysvalget og Sydslesvig. En kommentar	56
<i>Rudbeck, Fr.:</i> Fint valg i Sydslesvig – en kommentar	282
<i>Schack, Ellen og F. S. Grove-Stephensen:</i> Hotel Hildebrand eller Holsteinisches Haus – et hotel i Sønderborg gennem 100 år	172
<i>Slettebo, J.:</i> F. P. Grünwaldt – en officer fra 1864 og hans tegninger	74
<i>Svensson, Bjørn:</i> 1864 er stadig aktuel – i anledning af en bog	292
<i>Søndergaard, Bent og Gläser, H.-J.:</i> Gamle Tønder-talemåder	78
<i>Sørensen, H. E.:</i> Set og sket i Sønderjylland. Grænselandskronik	329
<i>Thorsteinsson, Hj.:</i> Krigserindringer fra 1848-49	113
<i>Thygesen, Frants:</i> »Den klare å« – et spændende stednavn ved Ejderen	314
<i>Weitling, Günter:</i> Det tyske mindretals planer om oprettelse af et »Hus for tysk historie og kultur i Nordslesvig«	18
<i>Witte, Jørgen:</i> De første socialister i Aabenraa	276
<i>Aaris-Sørensen, Kim:</i> Kæmpehjorten fra Grarup – et spændende fortidsfund . .	213

Stedfortegnelse

Augustenborg 8, 113	Løgum kloster 85	Slesvig 252
Berlin 220	Løjt 106	Starup 206
Bjolderup 254	Mjolden 104	Sønderborg 172, 269
Daler 131	Møgeltønder 129, 237	Taps 319
Dybbøl 74	Notmark 1, 234	Tinglev 146
Ensted 201	Nustrup 71, 250	Tønder 78, 147, 280
Flensborg 161, 170	Nydam Mose 53, 54	Ultanggård 150
Føhr 97	Rise 176, 306	Uge 152
Gelsbro 309	Rødekre 144	Vojens 147
Gram 72	Rømø 97	Vester Sottrup 151
Grarup 213	Schirnau ved Ejderen 313	Øster Lindet 247
Haderslev 151	Sdr. Hygum 134	Aabenraa 34, 48, 65, 142, 185, 195, 257, 276, 278
Hellevad 118, 191,	Sillerup 303	Åstrup 149
Jels 288	Skrydstrup 71	
Krop 316		

må tolkes i retning af, at Nansen har markeret sig som stærkt dansksindet.

Afskedigelsen betød, at Nansen blev den første sognepræst i det udskilte Taps sogn, der nu blev et selvstændigt pastorat. Han blev udnævnt hertil 15. maj 1865.

Det er begrænset, hvor meget man kan sige om pastor Nansens kirkelige stade. Det eneste, der vides, er, at »han underskrev den grundtvigske Askovadresse om kirkelig frihed i 1881«.

Pastor Nansen døde pludseligt under et ophold i København i 1884. Samme år blev hans adoptivdatter, Nanny, gift med J. P. C. Agerskov - den første sognepræst i det selvstændige Vejstrup pastorat. (De to sogne, Vejstrup og Taps, blev sammenlagt i 1971). Hans kone ligger begravet i Aller.

Pastor Nansen får et meget smukt skudsmål af sin efterfølger, pastor Lütken, som skriver: »Han var efter alles vidnesbyrd, som kendte ham, en sjælden kærlig og elskelig mand med en inderlig tro og et barnligt hjerte, elsket af sin menighed, tro efter evne i den gerning, der var ham betroet. Gud give ham at gå ind til sin Herres glæde!«

Pastor Nansen var ikke ene om at blive døbt. Også hans søskende antog i tidens løb den kristne tro. Faderen blev derimod

*Johan Jacob
Herman
Nansen
(1813-84),
præst i Aller
og Taps
1855-64, der-
efter i Taps
indtil 1884.*

aldrig døbt. Men han var en overordentlig liberalt indstillet jøde. Det fremgår bl.a. af et brev til balletmester Aug. Bournonville. Nathanson skriver her: »...i mit Hjerte er jeg en Christen«.

I begyndelsen af 1800-tallet var der mange jøder, der gik over til den kristne tro. Hvorfor? For det første åbnede dåben den vej til embeder, som ellers var lukket. For det andet kan det i et kristent samfund være svært at leve som jøde. En far skriver således: »Jeg har fundet det i høj Grad demoraliserende at opdrage Eder i en Religion, hvis Forskrifter I dagligen så mig overtræde«. For det tredje var stridigheder i det jødiske trossamfund mellem reformvenner og mere ortodokse med til at fremme frafaldet. Det var især reformvenner blandt jøderne, der faldt fra. De var præget af Oplysningstidens ideer og tænkte i de samme baner som mange af deres samtidige blandt de kristne. Det er ikke uden grund, at Poul Borchsenius skriver: »Når overgangen sker fra et mindstemål af jødedom til et mindstemål af kristendom, mærkes den knap«.

Den jødiske menighed blev fattigere på grund af de mange familier, der faldt fra. Men den danske kirke blev til gengæld rigere.

I disse år giver indvandringen af frem-Poul Borchsenius: Historien om de danske mede som bekendt anledning til megen diskussion. Nogle overser, at mange af fremmed - f. eks. tysk, fransk eller jødisk - oprindelse har betydet en berigelse for det danske samfund og det danske kulturliv.

Kilder.

Poul Borchsenius: Historien om de danske jøder (bind 4 i serien Spredt blandt folkeslagene, af Werner Keller og Poul Borchsenius). Artikler af forfatteren i Taps Kirke, Sogn og Menighed (1979) samt Kirkebladet for Vejstrup og Taps, december-januar 1982-83.

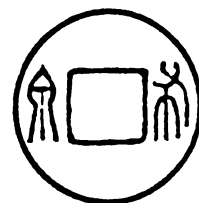
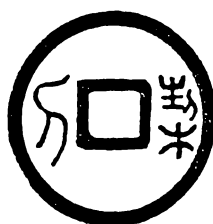
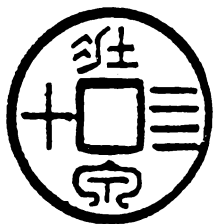

Det sker – på de nordslesvigske museer

Kinesiske mønter på Sønderborg Slot

Fra en privat møntsamlers har museet lånt en imponerende samling kinesiske mønter, der gennem 25 år hovedsagelig er samlet i Sønderjylland, og som er bragt hjem af sønderjyske søfolk, der sejlede på Østen. Mønterne er ordnede i kronologisk rækkefølge, og hver mønt er kendetegnet med de vigtigste data. Da mange mønter er meget slidte eller irrede, er der lavet oplysende tavler, der viser mønternes vir-

kelige udseende og samtidig fortæller mønthistorie. En række af disse skiftende dynastier med såvel stærke og dygtige herskere som korrupsion og indre stridigheder, oprør og dynastiskifte har medført mange forandringer i Kina gennem tiderne. Alt dette afspejler sig i møntudviklingen. Ethvert dynastiskifte betød nye mønttyper, og da Kina havde 35 dynastier med ca. 350 kejsere foruden en revolution, er rækken af mønter blevet lang.

Arrangementer på de nordslesvigske museer

Midtsønderjyllands Museum

Udstillingen har lukket indtil palmesøndag, den 27. marts 1988.

Foredrag: Menneskets oprindelse 2.12.
ved lektor Erik Thomsen, Geologisk Institut, Århus, kl. 19.30.
Tilmelding senest 1 uge før.

Koncert med Ib Nielsens fløjtekvartet 6.12.
værker af Mozart og Haydn m.v., kl. 15.

Julestue 12. og 13.12.
Der klippes og klistres i slottets festsal, kl. 13-16.

Foredrag: De europæiske mennesketyper 13.1.
ved lektor Ernst Bende, Geologisk Institut, København, kl. 19.30.
Tilmelding senest 1 uge før.

Koncert med fløjte og guitarduoen Flautera 24.1.
klassiske og moderne værker, kl. 15.

Foredrag: De første spor af mennesket 26.1.
ved antropolog Pia Bennike, Københavns Universitet, kl. 19.30.
Tilmelding senest 1 uge før.

Aabenraa Museum fik - i anledning af jubilæumsåret - for nogle måneder siden foræret dette fotografi fra 1888. Giveren var Martin Reimers, Aabenraa, hvis tipoldefar, apoteker Reimers, der var en af museets stiftere, ses til højre i billedet sammen med sin hustru. De er fotograferet ved stenkisten Myrpold på Løjt land, som Reimers havde ladet udgrave.

Museet på Sønderborg Slot

Kinesiske mønter

se omtalen på modstående side.

indtil 28.2.

Legetøj

Den årlige juleudstilling med legetøj fra museets gemmer.

4.12-31.1.

Bogstaveligt talt

En udstilling om ordsprog og talemåder. -

- Se omtalen i Sønderjysk Månedsskrifts august-nummer (side 212).

10.12.-1.3.

Nissen på Sønderborg Slot

Børnehaver og 1.-2. klasser kan i december komme på slottet og høre eventyr om en af slottets gamle nisser. Bagefter går vi på musejagt.

4.12-23.12.

Haderslev Museum

Vi elsker vort land

Udstilling om flygtninge, deres baggrund, møde og kultursammenstød med danskerne

6.12.-17.1.

Julemarked

Efter traditionen vil her være et rigt udbud af julepynt og mundgodt.

6.12.

Notmark præstegård set fra gårdspladsen. Præstegården er opført i 1688 af præsten Frederik Georg Cruckow. Fot. Nationalmuseet.

Notmark-præstens lodsedler og den ugudelige regering i 1934

Af C. RISE HANSEN

Under den økonomiske krise i 1930erne blev en effektiv kontrol med al handel med udlandet et af de midler, som blev taget i anvendelse i kampen mod krisen. Valuta-centralen blev således oprettet i 1932, bl.a. for at føre kontrol med alle pengeudvekslinger med udlandet. Mærkværdigt nok ser man, at Justitsministeriet pludseligt i 1934 synes at blande sig i valutapolitikken, der ellers ikke sorterede under dette ministerium. Det blev i visse kredse opfattet som et udtryk for den socialdemokratiske regerings ugudelighed, men var nok snarere et drilagtigt vådeskud, som straks blev opgivet, da det mødte kirkelig modstand. Herom beretter fhv. arkivar i Rigsarkivet, C. Rise Hansen, i denne artikel.

Den 22. juli 1934 afholdt Det Danske Missionselskabs kreds nr. 1774 i Notmark missionsfest i præstegårdshaven med bortlodning, som det var sket hver sommer i de foregående år. Overskuddet gik til hedningemissionen.

Gennem snart mange år havde sognepræst Ole Jensen, der var tidligere missionsnær for Breklum-missionen i Indien og siden 1921 sognepræst i Notmark, søgt om tilladelse hertil og fået den uden vanskelighed; men i 1934 gik apparatet pludselig i baglås.

Ansøgningen var indsendt fire uger før festens afholdelse; men efter nogle dages forløb kom den retur med opfordring til at udfylde et skema i fire eksemplarer. Atter

efter længere tids forløb dukkede en politibetjent op i Notmark. Han skulle afhøre præsten om, hvad Det Danske Missions-selskab (D.M.S.) var for noget. Ole Jensen gav oplysningerne, men var forbavset over de opståede vanskeligheder. Politibetjenten beroligede ham. Der var intet i vejen, og præsten kunne roligt lade festen afholde.

Engang i den følgende august måned blev præsten imidlertid ringet op fra politikontoret i Sønderborg og spurgt, om bortlodningen allerede havde fundet sted. Da dette bekræftedes, spurgtes, hvem der havde givet ham lov dertil. Som sandt var, svarede, at det havde politibetjenten i forbindelse med afhøringen.

Senere hørte Ole Jensen ikke mere til sagen, før han den 30. august fik en justitsministeriel skrivelse, underskrevet af minister Zahle selv og paraferet af kontorchef Robert Hove i ministeriets 2. kontor. Skrivelsen oplyste, at ministeriet vidste, at den ansøgte tombola var afholdt, og at det i henhold til lov af 6. marts 1869, § 2 *efter omstændighederne godkendte* tombolaens afholdelse; men – og så kommer den alvorlige del: »Det tilføjes, at Justitsministeriets Tilladelse burde være indhentet, forinden Tombolaen blev afholdt, og at der efter Justitsministeriets Praksis ikke fremtidig vil kunne forventes meddelt Tilladelser til Afholdelse af Bortlodning eller Tombola af fornævnte Art«.

Dette sidste var det værste. Ole Jensen konfererede straks med formanden for missionselskabets kredsforbund, sognepræst Halfdan Høgsbro i Sønderborg. De mente begge, at det måtte dreje sig om en misforståelse. Det afvistes dog af politikontoret i Sønderborg, hvor en fuldmægtig oplæste en passus i et cirkulære fra 1920, hvorefter alle bortlodninger, der ikke tjente veldædige eller almennyttige formål såsom jagt, fiskeri eller landbrug var forbudt; han udtalte som sin formod-

Missionær Ole Jensen (1877-1963), sognepræst i Notmark 1917-35. Efter Chr. Wienberg: Sønderjyllands indsats i verdensmissionen, 1939.

ning, at Justitsministeriets afslag skulle forklares ud fra dette cirkulære.

Ole Jensen indberettede straks sagen til D.M.S. i Hellerup og sluttede sin redegørelse med: » Aviserne indeholder stadig Meddelelser om Afholdelse af Bortlodninger til Fordel for Hedningemissionen. Siden Cirkulæret udkom i 1920, er der afholdt Titusinder af Bortlodninger til Fordel for Hedningemissionen rundt om i Landet. Og da det ikke er tænkeligt, at hvad der er tilladt alle andre Steder, skulle være forbudt i Notmark, står jeg fuldstændig uforstående over for Forbudet«. Han beder da om, at D.M.S.' bestyrelse gennem forhandlinger med Justitsministeriet ville søge sagen opklaret og gøre, hvad der står i dens magt for at forhindre, at der fremtidigt lægges hindringer i vejen for afholdelse af den slags indsamlinger. Ole Jensen skrev også til sekretæren i D.M.S., Axel Holt, og oplyste, at han havde sagt til

politifuldmægtigen i Sønderborg, at det var værre end under nazistytret i Tyskland, hvad fuldmægtigen smilede til.

Formanden for D.M.S. ønskede foreløbigt sagen behandlet fortroligt, men Holt fik dog lov at gå i Kirkeministeriet og siden i Justitsministeriet, hvor han talte med kontorchef Hove: »Samtalen var ikke særlig behagelig, selv om både han og jeg beflittede os på Elskværdighed. Han brugte det mindre parlamentariske Udtryk »Sludder« om Sønderborg-kontorets fortolkning af Justitsministeriets Skrivelse«. Nej, det var »Pengeudsendelserne til Missionsmarkerne, det drejede sig om, det var Valuta-Politik«. Kontorchefen blev dog overrasket over at høre, hvor store økonomiske følger et forbud ville få for Missionselskabet, det drejede sig om mindst 250.000 kr. I et referat af denne samtale skriver Holt til Notmark-præsten fra sit hjertes dyb: »...men det værste af det Hele er jo at mærke, hvordan vores ugudelige Regering, når den ikke kan gå åben tilværks igennem Rigsdagen, heller ikke offentligt erklærer sit Fjendskab imod Hedningemissionens Gerning, at så benytter den sig af Magten til at forme en Krypto-Justits, der senere skal gælde som lovlige Praksis«.

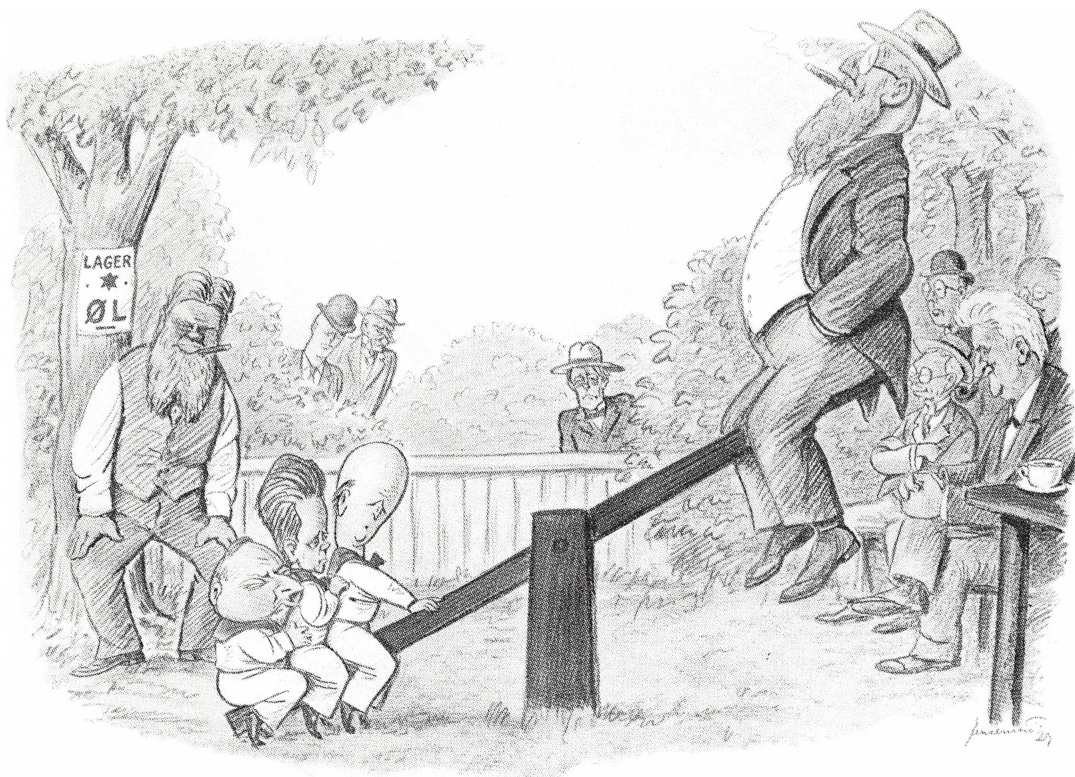
Holt forespurgte de andre missionselskabers ledelser, om de kendte til sådanne afslag. Det var kun tilfældet i Københavns og Roskilde amter. Bl. a. en santalkreds var her blevet ramt; men en gammel blind, tidligere missionær, F. W. Steinthal var straks gået i ledning, og han kendte en mere virksomhedsfuld fremgangsmåde end Holt. I Santalmissionens landsstyre sad folketingsmand V. Fibiger; denne underrettedes om regeringens ugudelige praksis, og han gik sammen med Christmas Møller til Zahle, som ikke ville vide af nogen ny ministeriel praksis, men henviste til valutavanskeligheder, der gjorde det misligt at sende penge ud af landet. Zahle lovede at

undersøge sagen og meddelte derpå, at det var et kirkeligt anliggende, hvorfor sagen gik til Kirkeministeriet til erklæring.

I november var Ole Jensen med Halfdan Høgsbro og provst Biering, Dybbøl, i audiens hos amtmand Refslund Thomsen, som efter Jensens mening var »nichts ganz im Bilde«. Amtmanden erklærede, at han var uskyldig, men sagen var pinlig for ham. Ole Jensen mente, at det ville være en let sag at få samtlige præster i Sønderborg-Aabenraa Amt til at slutte sig sammen i en henvendelse til Justitsministeriet.

En jurist, D.M.S. lod se på sagen, påpegede, at vel angik cirkulæret fra 1920 velgørende eller almennyttige formål og talte ikke om religiøse formål eller hedningemission; men vejledningen var ikke udtømmende, hvorfor da også amtmænd og politimestre landet over altid havde meddelt missionskredsene ansøgninger til bortlodninger om tombola. Ministeriet var imidlertid berettiget til at ændre fulgt praksis. Det forekom dog urimeligt, at man over for D.M.S., der hidtil havde fået bevilget fornøden fremmed valuta, motiverede et afslag med valutamæssige grunde. Også juristen pegede på henvendelse til justitsministeren gennem rigsdagsmænd.

Som omtalt bevirkede henvendelsen til Zahle, at sagen kom til Kirkeministeriet, som lod den gå videre til biskoppen over Københavns stift, Fuglsang-Damgaard. Han bad Dansk Missionsråd, der repræsenterede samtlige danske ydremissionselskaber, om en erklæring. Heri hedder det bl. a., at det må vække forundring, at der pludselig blev nægtet tilladelse til bortlodninger. Hvis valutamæssige betænkeligheder gjorde sig gældende, ville det stå i Valutarådets magt at hindre udsendelse af større pengebeløb. Enhver kristen nation ville betragte det som en æressag at holde sit ydremissions-arbejde oppe. Mis-

«Hvor længe kan I holde Far oppe?»

C. Th. Zahle, Bertel Dahlgaard og P. Munch var radikale ministre i den socialdemokratisk/radikale regering, der tiltrådte den 30. april 1929 under ledelse af statsminister Th. Stauning. Tegneren Jensenius leverede i den anledning denne kommentar til den nye regeringsdannelse i Blæksprutten 1929. De tre radikale ministre ses nederst på vippen (Zahle yderst), mens Borgbjerg (til venstre) og regeringens øvrige medlemmer (til højre) ser til. Oppositionen med den konservative Christmas Møller til højre kigger på i baggrunden. Det lykkedes det radikale venstre »at holde Stauning oppe« ved valgene i 1932, 1935 og 1939. – Zahle havde været statsminister 1909-10 og 1913-20 og var justitsminister i Staunings regering 1929-35.

sionsrådet måtte derfor bestemt advare imod, at man direkte eller indirekte forsøgte at hæmme tilgangen af gaver til dette arbejde. Det ville være det samme som på et vigtigt område at hæmme den danske kirke i den naturlige udfoldelse af det kristelige og kirkelige liv, samtidig med at det ville volde skade i et arbejde, som danske borgere under megen opofrelse udviste rundt om i de forskellige verdensdele, og hvorved de gjorde Danmarks navn kendt, skattet og æret.

Denne klare udtalelse kunne biskoppen ikke gøre bedre, så han returnerede den 10. december Kirkeministeriets skrivelse sammen med erklæringen fra Dansk Missionsråd og udtalte blot sin uforbeholdne

tilslutning til de fremførte synspunkter. Dette virkede omgående, og den 22. december fik Santalkredsen i Charlottenlund sin tilladelse til bortlodning, og juleaftensdag fik Axel Holt som en slags julegave nyheden herom.

I Aabenraa havde postmester Ellerbek været i vånde, da han havde planlagt en D.M.S.-basar i sin hjemby den 24. februar 1935; nu kunne Holt meddele ham, at vanskeligheder ved at opnå tilladelse fra Justitsministeriet var overvundet. Holt havde talt med kontorchef Hove, som udtrykkeligt erklærede, at ministeriet havde ændret praksis. »Dette måtte jeg gerne lade Dem direkte sige til Refslund Thomsen.... Skulde De imidlertid alligevel møde

Amtmand Kr. Refslund Thomsen (1884-1960) i fuld uniform under et kongebesøg et sted i Sønderjylland, formodentlig i 1930'erne. Fot. Historiske Samlinger, Aabenraa.

Betæneligheder fra Amtmandens Side, hvad jeg ikke kan tænke mig efter Amtmandens i Forvejen bekendte sympatiske Indstilling, ...så kan De blot sende Andragende til Justitsministeriet og derfra vil De modtage et højesteretligt Ja.... De må meget gerne vise Amtmand Refslund Thomsen dette brev; jeg ved, at han vil opfatte alle mine Bemærkninger i bedste Mening. Det er i Ministeriet, »Kampen« har stået, og jeg er meget glad ved at kunne fortælle, at den endte med »Sejr« for D.M.S.«.

Det var nu ikke nogen speciel sejr for D.M.S., og det var faktisk fra anden side, den virkningsfulde idé med at bruge rigsdagsmænd og direkte kontakt til ministeren var kommet.

Det hele fremstød fra Justitsministeriets side synes ikke gennemtæmkt, og Zahle var for meget realpolitiker til at lade sådanne småting skabe gnideri; han bak-

kede ud ved at lade sagen gå til udtalelse i Kirkeministeriet; han har næppe været i tvivl om resultatet. Iøvrigt afgik Zahle som minister i løbet af et lille årstid efter denne affæres afslutning.

Notmark-præsten Ole Jensen kom ikke til at holde flere missionsfester i sin præstegårdshave. 1934 havde været et hårdt år for Øst Jeypore-missionen; en af dens missionærer havde på grund af sygdom måttet forlade Indien og tog ophold i Australien; en anden, Hans Toft, døde pludselig af blodforgiftning i november 1934. Så stod da missionær Anders Andersen, senere kendt for sit arbejde med oversættelse og udgivelse af vanskelige, latinske tekster for Historisk Samfund for Sønderjylland, helt alene på denne missionsmark.

Ole Jensen havde tidligere været missionær her, og han og hans kone drog straks afsted. Den 8. august 1935 ankom de til missionsstationen Rayagada. Her var han da fri for justitsministerielle trakasserier, men sikkert nok ikke uden problemer. Sin beretning om de først otte måneder derude afslutter han med: »For et Aar siden sad jeg endnu som Præst i Notmark. Det er en helt ny Verden, min Hustru og jeg nu lever i, og Arbejdet er vidt forskelligt fra en Præsts derhjemme. Naar min Hustru og jeg tænker paa den Forandring, der er sket, kan vi kun sige: Gud har været god imod os, at han endnu en Gang betroede os et Arbejde her i Indien. Han lade det lykkes til sit Navns ære!«

Kilder

Oplysningerne ovenfor bygger på sagsakter i Dansk Missionsråds arkiv i Rigsarkivet, benyttet med rådets tilladelse, og på sager i Københavns bispearkiv i Landsarkivet for Sjælland samt på Ole Jensens trykte beretning i Det Danske Missionselskabs Årbog 1/4 1935-31/3 1936, s. 106-09.

DSK holdt sit 51. årsmøde i billedsalen på Folkehjem i Aabenraa den 2. august 1987. Johannes Tjørnelund, der ses på talerstolen, blev valgt til ny formand. Fot. Erik Smedegaard.

Set og sket i Sønderjylland

Grænselandskronik.

Af H. E. SØRENSEN.

Denne gang er det lederen af Skærbækens Museum, H. E. Sørensen, der har gransket det forløbne kvartals aviser. Han meddeler her essensen af sin læsning.

Der er vel endnu omkring et par hundrede tilbage af de danske sønderjyske krigsdeltagere i 1. verdenskrig, og den 3. august mødte 23 af de omkring 90 år gamle veteraner op i Billedsalen på Folkehjem for at fejre det 51. årsmøde sammen med omtrent tre gange så mange venner og familiemedlemmer. Endnu en gang afvi-

ste forsamlingen at nedlægge foreningen – DSK, Danske Sønderjyske Krigsdeltagere –, og man må vel formode, at årsmøder vil blive afholdt så længe fremover, som der er deltagere, der vil (og kan) møde frem.

Sønderjyllands historie er levende, også på dette punkt.

Det er den også i et par af debattens faste travere. I juli var betegnelsen »Speckdäne« oppe at vende endnu en gang, foranlediget af en artikel i Der Nordschleswiger (11/7) af Gert Vaagt, som analyserede begrebet og mente, at det

var pakkerne, der fik folk til at blive »danske« i Sydslesvig efter krigen, mens Bjørn Svensson svarede igen med det synspunkt, at det måske var lige så meget, fordi folk bekendte sig som danske, at der blev afsendt pakker. Og at Danmark i øvrigt havde hjulpet også i bl. a. de tyske storbyer, hvor der ikke var en national gevinst at hente.

Omtrent samtidig fejrede Istedløven sin »125-års fødselsdag«, hvor lederen af Tøjhusmuseet, Finn Askgaard, i sin tale slog til lyd for (endnu engang!), at løven burde placeres på sin gamle plads på krigergraven i Flensborg, hvorfra den blev fjernet i 1864. Tyskland er nu blevet Danmarks nærmeste militære allierede, sagde museumsdirektøren, mens »den ansvarlige for de jordiske hærskarer« (Der Nordschleswiger), forsvarsminister Hans Engell, hørte på. »Og når vi således har kunnet omstille os, kunne man vel i det mindste forvente, at Tyskland ville vise den samme respekt og forståelse for vore følelser?« sluttede han.

Der har været fremsat forslag om at anbringe Bissens løve på de gamle slagmarker ved Dybbøl eller Bov – eller ved Sønderborg Slot. Men den står stadig på sin træplint i baggården ved Tøjhusmuseet og stirrer melankolsk mod Flensborg. Måske var det en ide at bytte den ud med Bismarck fra Knivsbjerg, der også har været »landflygtig« i et par menneskealdrer? Så fik begge nationaliteter vel deres »følelser« tilgodeset.

Og kan man ikke finde ud af det, så har vi en glimrende plæne over for museet i Skærbæk, hvor løven kunne få en fin placering. Og måske kunne vi finde plads til Bismarck også, om det skulle være!

Mens vi er ved museerne: Ved Mejlby Kunsthus nær Lintrup har Søren Welling opført sin egen kirke – eller Teologiske Museum, som han selv foretrækker at kalde det. Museerne i Aabenraa og Ha-

derslev har begge fejret 100-års-jubilæum med udstillinger og manér, på Sønderborg Slot har man vist sønderjyske egnsdragter, i Tønder har Kunstmuseet udstillet tyske digte og »Klänge am Ort« (begge uden oversættelser til dansk), i Gram har man kunnet studere forurening og en forhistorisk kæmpehjort, og på Skærbækens Museum har der bl. a. været udstillet billedtæpper fra byens berømte væveskole.

For at slutte det »historiske«. Et gammelt notat, som næppe havde været beregnet til offentliggørelse, dukkede op i de sønderjyske aviser midt i september, hvor tidligere amtskommunaldirektør V. A. Harsberg, Aabenraa, sagde sin uforbeholdne mening om amtsborgmester Kresten Philipsen, som med sædvanlig pli svarede: »Harsberg sov under møderne!« Så gode venner var de vist. I øvrigt sluttede måneden med, at Jydske Tidende kunne oplyse, at »Kongen af Sønderjylland er blevet svinedreng«, fordi Philipsen har indført svineavl på sin gård Lundtoftbjerg. De store nyheder har altid berettigelse!

Mere alvorligt var det, at Danfoss meddelte, at man flyttede sin kompressorproduktion syd for grænsen til afdelingen i Flensborg. (Flensborg Avis 10/9). Her vakte meddelelsen naturligvis udelt jubel, mens den udløste panik på Als, hvor flytningen af de 700 arbejdspladser, der er tale om, ville virke som lidt af en katastrofe. Både borgmesteren i Nordborg og den lokale folketingsmand, Svend Taanquist, satte sig i aktion. Det gjorde Taanquist i øvrigt også, da det kom frem, at et nyt cirkulære forbyder efterlønsmodtagere at rejse til Tyskland i mere end et par timer uden at give besked til rette myndighed. Han syntes en sådan stavnsbinding var direkte tåbelig og det, der er værre, og det kan man da kun give ham ret i.

Skal marsken fremover se således ud: græssende kvæg og græsmarker så langt øjet rækker? Eller skal der også være opdyrkede marker med korn eller andre afgrøder? Herom står diskussionen efter Skov- og Naturstyrelsens udspil. Fot. Martinsen, Højer, i Historiske Samlinger, Aabenraa.

Det lovudkast, som Skov- og Naturstyrelsen havde udarbejdet vedrørende fredningen af Tøndermarsken, blev mødt med stærk kritik fra begge sider. Således syntes Dansk Ornitologisk Forening ikke, at udkastet var vidtgående nok, idet det ikke indeholdt en sikring af kulturminerne i de indre koge, hvad der da også i høj grad kunne påkræves. Ligeledes ønskede foreningen det fredede areal udvidet, men det, som faldt mange lokale beboere for brystet, var, at Ornitologisk Forening »vil have, at samtlige arealer i Ny Frederikskog skal henligge i vedvarende græs, og de arealer i kogen, som i dag er opdyrkede, skal føres tilbage til vedvarende græs« (Jydske Tidende 23/7). I lovudkastet er regnet med 85% vedvarende græs og 15% opdyrkede arealer i kogen.

Forslaget vakte harme i lokalbefolkningen, og især fra Højer indløb adskillige protester. Således skrev Højer socialdemokratiske forening til Skov- og Naturstyrelsen, at »forslaget kan få nogle dystre perspektiver i form af forringede erhvervsmuligheder, lavere skattegrundlag og befolkningsafvandring,« hvis det sættes i værk, hvorfor der bør tages højde for disse følger (Jydske Tidende 26/7).

Venstremanden Peter Sønderby mente dog, at hvis regeringen fremsatte et »realistisk lovforslag«, så ville man kunne bryde Folketingets »grønne flertal« og få de radikale med, mens SF'eren Inger Harms fandt forslaget brugbart og mente, at landbrugsorganisationernes erstatningskrav på 6000 kr. var »fuldkommen urealistisk.« Man havde tidligere ment, at 4000

kr. pr. hektar var en rimelig erstatning i forbindelse med marginaljordene, og et lignende beløb var vel det, man måtte gå ud fra, også i marsken, sagde hun. (Der Nordschleswiger 28-29/7).

At natur og mennesker er i fare, var ikke blot noget, man kunne se på Midtsønderjyllands Museum. Forureningen gav sig udslag i et stort antal døde fugle i Alssund som følge af amtsligt svineri i form af udledning af urensset spildevand fra Sønderborg Sygehus (Jydske Tidende 8/9). På Samden i Aabenraa måtte en del ansatte til observation på sygehuset efter et udslip af giftige kemikalier sidst i september. I Padborg førte en tragisk dødsulykke til en hidsig debat om skiltningen ved motorvejen, hvor de store lastbiler skal dreje af til toldområdet (rejst af Poul Svensson i flere aviser først i juli), og i Tønder indviedes den nye omfartsvej den 23. september. Kun to døgn senere skete den første ulykke på vejen uden dog at få virkeligt alvorlige konsekvenser.

Og en slags politisk forurening kunne man måske kalde sagen om den tyske forfatter Siegfried Lenz, som solgte sit sommerhus på Als og ikke kunne få lov at købe et nyt. For sådan er reglerne nu engang. Mange lagde sig i selen for at »redde« Lenz's forbliven på dansk grund – fra Peter Sønderby over Nis-Edwin List Petersen til Klaus Rifbjerg. De to sidstes reaktion er forståelig: forstanderen på Knivsbjerg vil gerne beholde en kendt tysk personlighed inden for Nordslesvig, og Rifbjerg har som mandens forlægger også en interesse i at hjælpe ham. Men det kunne måske undre, at netop et folketingsmedlem på denne måde protesterer mod en lov, han selv har været med til at vedtage – for at beskytte dansk jord, specielt i ferieområderne – mod udenlandsk overtagelse.

Det tyske mindretal fik hævet sit tilskud fra den danske stat til centralbiblioteket i Aabenraa med 546.000 kr. til 1.579.500 kr., eller med godt en trediedel.

I Øster Højst og Broager kæmpede mindretallet »som en løve« som Der Nordschleswiger skrev om et af byrådsmedlemmerne i Løgumkloster, hvortil Øster Højst hører, for at få de tyske børnehaver godkendt på lige fod med de danske, da de nu opfyldte kravet om mindst 20 børn, uden at de to byråd dog sagde ja. Formanden for den tyske børnehave i Øster Højst, Søren Chr. Rasmussen sagde hertil (Der Nordschleswiger 3/9):

»Vi har altid haft et konstant børnetal og sågar ventelister. Borgmesteren har erklæret, at kommunen ikke kunne anerkende to børnehaver i samme regnskabsår. Det kan man dog ikke laste den tyske børnehave for. Fejlen er den langt større, at børnehaven ikke for længst er blevet anerkendt. I min formandstid har vi fire gange indsendt andragende om anerkendelse af den tyske børnehave og er hver gang blevet afvist«. Og formanden for Slesvigsk Parti, Hans Christian Jepsen, bebudede, at man ville lade sagen gå til det tyske sekretariat i København for at fremtvinge en anerkendelse. Afgørelsen »er en diskriminering af børn og forældre i den tyske børnehave, som nu har bestået i tyve år, og hvis børnetal ofte har været over 20.«

Den danske stats tilskud til mindretallet i Sydslesvig stiger i 1988 fra godt 230 mio. kr. til godt 250 mio. kr., hvoraf skoleforeningen får 173,7 mio., Dansk Centralbibliotek 15 mio. og ungdomsforeningerne 22 mio. kr. (Vestkysten 17/8).

Den 19. september kunne det danske centralbibliotek i Flensborg indvie en stor udvidelse til over 40 mio. kr., og på Skoleforeningens årsmøde på Gottorpskolen i Slesvig den 22. september oplyste skoledirektør Chr. Thorup Nielsen, at der

Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig indviede den 19. september sin udvidelse til 40 mill. kr. i Nørregade i Flensborg. Fot. Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig.

nu er 5213 børn i de danske skoler i Sydslesvig mod 5282 sidste år. Tilbagegangen ligger først og fremmest i Flensborg by og Nordfrisland, mens der er fremgang i Flensborg-Slesvig amt. En del af årsagen hertil kan være, at befolkningstallet som helhed daler i Flensborg, mens det stiger i de omliggende kommuner, fordi folk flytter ud fra byen til de ny boligkvarterer, der opstår i landkommunerne rundt omkring den.

TV-Syd kom i skudlinien, da det lokale fjernsyn på grund af ferie ikke dækkede den verdensbegivenhed, at dronningen og prins Henrik besøgte deres sønner i Sønderborg.

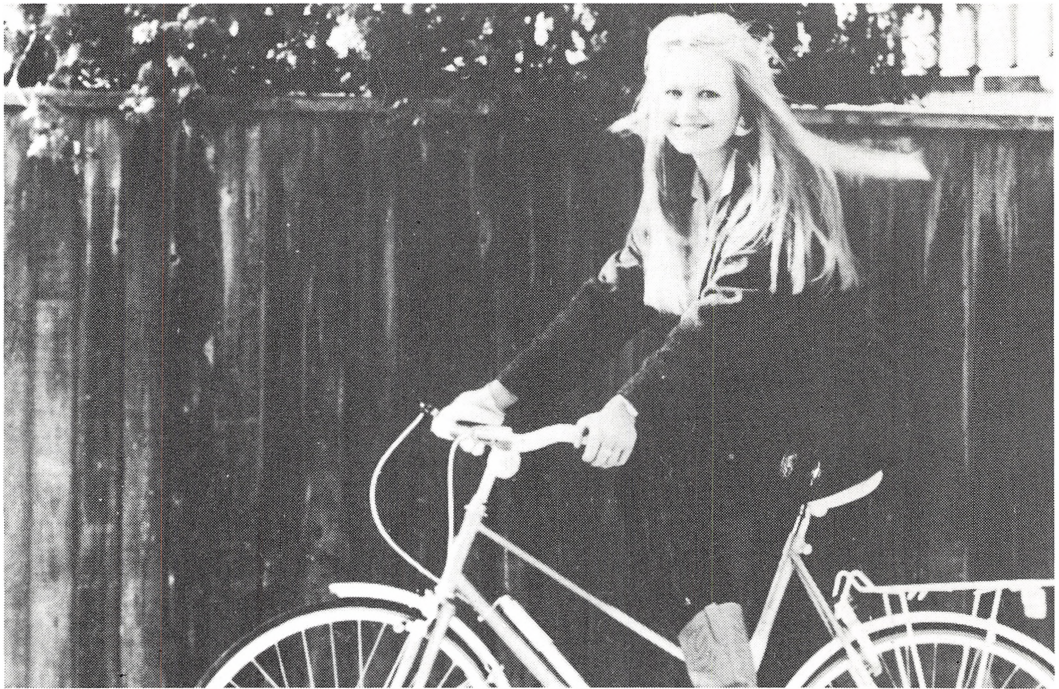
Viggo Vandkær Thomsen fra Lysabild gav folket mæle, da han skrev: »Det føles, som om rigtig mange års forventninger til en anden holdning i en dansk TV-kanal

blev brudt, da TV-Syd ikke mødte op ... Jeg ved, at mange danske på begge sider af grænsen fredag aften, lørdag aften, søndag aften, igen ved mandags-indslag sad og ventede reportage fra de kongeliges officielle besøg i Sønderborg, men TV-Syd havde slet ikke været til stede« (Vestkysten 7/8).

TV-Syds chef, Helge Lorenzen, tog det meget roligt og svarede Flensborg avis (8/8): »Jeg er lykkelig for, at der kan køre en så livlig debat om det, at man bemærkede, hvad vi ikke bragte, og manglede det. Vi er altså virkelig indarbejdede i seernes bevidsthed«.

Sådan kan man jo også tage det!

Og ved udgangen af perioden begyndte TV-Syd så at sende reklamer. De fem minutters »spots« blev hurtigt udsolgt, så vi nu får lokalfjernsynets amatørkomedier og dilettant-reportager finansieret af Cykelkæden og Sparekassen Sønderjylland

Eva Kjer Hansen indledte valgkampen allerede i begyndelsen af august med sloganet »Frisk pust til firkløveret« og med dette foto af sig selv, som offentliggjordes i bl.a. Jydske Tidende den 4. august.

(som i parantes bemærket havde fundet en ganske original og morsom indfaldsvinkel på sine 30 sekunder: Den sovjetiske u-båd, der ikke kunne finde Sverige, men kom til – »Sønderjylland«!).

Som sædvanlig måtte vi jo også se adskillige læserbreve og kommentarer, der angreb det »rigtige« fjernsyns (Danmarks Radios) »København« og navlebeskuen på lokalsamfundet øst for Valby Bakke. Venstres Eva Kjer Hansen skrev den 7. juli i Jydske Tidende, at »TV-Avisen fokuserer alt for meget på uvæsentlige og for det øvrige land ligegyldige begivenheder i hovedstaden.....Faktisk kan man kritisere TV-Avisen for manglende dækning af vigtige begivenheder i landsdelen, såsom ringridning, dyrskuet, Kløften-festivalen og åbent-hus-arrangementet på flyvestation Skrydstrup«!

Således kan man åbenbart slå sig selv for munden – uden at det gør ondt!

At vi vestdanskere (eller sønderjyder) jo nu en gang er en bedre race end de der forbistrede kjøwvenhavnere, er en så selvindlysende og fastslået kendsgerning, at den egentlig ikke behøver at blive påpeget. Alligevel styrker det jo den lokalpatriotiske potens, når en så kendt forfatter som Jess Ørnbo hopper med på vognen og i Flensborg Avis den 3. august taler om »den såkaldte hovedstad« og citeres for at kalde dronningens by »landets største provinsby, hvor indskrænketheden og den hoverende uvidenhed regnes for professionelle dyder.«

Der er et gammelt ord, der siger, at man kan hæve sig selv ved at trampe de andre ned. Spørgsmålet er så bare, om det passer!

Valgbehandlingen i Tønder er slut, og stemmesedlerne hældes ud før optællingen. Fot. H. C. Gabelgaard/Jydske Tidende, 8.sept.

Sidst i august udskrev statsministeren folketingsvalg. Men hernede i det sønderjyske var vi – eller i hvert fald nogle, i det mindste én – godt i gang forinden.

Eva Kjer Hansen startede allerede først i august med at rundsende et fotografi af sig selv, ung og uskyldig og med udslagent hår, ridende på en hvid cykel, iført mode- rigtigt tøj og ørkenstøvler (jo, jeg har skam studeret billedet nøje!) Og dertil en fristil med hendes valgprogram. Sådan, venner! skal en moderne valgkamp føres.

Jeg skal dog ærligt indrømme, at det var lidt af en skuffelse, at Peter Sønderby ikke tog kampen op med sin partifælle på lige vilkår og lod sig forevige i Tarzanbukser og med hår på brystet. Så havde der da været et reelt valg. Nu måtte vi nøjes med at se ham sidde i kedelig habit og kukke ud af vinduet i et fut-tog.

Og så måtte han ikke en gang sige noget!

Da venstre indbød til stort vikinge-vælger-tam-tam i Jels, hvor de alle optrådte med kohorn i panden og gevanter fra den socialdemokratiske Kolding-borgmesters garderobe, fik ikke én af de lokale kandidater lov til at tage ordet. De fremmødte skarer måtte nøjes med Uffe Ellemann Jensen, Bertel Haarder og – Kresten Philipsen. Ikke én af dem var opstillet i Sønderjylland – og Kresten var slet ikke opstillet.

Var de gode Venstre-folk virkelig så bange for, hvad deres lokale folketingsmand skulle kunne finde på at sige, at Peter Sønderby ikke måtte få ordet? Sagen var vel i al enkelhed den, når det florumvundne fjernes, at de andre kandidater ikke undte ham det!

Men valget i sig selv betød – hvad man så ellers kan mene om udfaldet – en svækkelse af den sønderjyske repræsentation på tinge. De konservative tabte et

mandat: Jens Peter Rønholt fra Hammelev, og Kristeligt Folkeparti måtte af med deres sønderjyde, Jens Steffensen, der ganske vist var valgt i Viborg amt. Ellers gav valget den 8. september mandat til socialdemokraterne Poul Quist Jørgensen, Haderslev, J. K. Hansen, Sønderborg, og Svend Taanquist, Nordborg, de konservative Kaj Ikast, Gram, og Svend Åge Petersen, Rødekro, fremskridtspartiets Helge Dohrmann, Vojens, Venstres Peter Sønderby, Ørderup (han blev valgets topscorer i Sønderjylland på personlige stemmer) og SF'eren Inger Harms, Aabenraa, der fik sit tillægsmandat skiftet ud med et kredsmandat. Desuden blev Skrumsager Skau fra Øster Lindet med nød og næppe valgt i Vejle amt. – Og genvalgt (eller valgt) blev også statsministeren, kulturministeren og undervisningsministeren, der alle stammer fra Sønderjylland.

Mon der forresten tidligere har været så mange sønderjyder i en regering? – Her er da vist et punkt, hvor vi for en gangs skyld er overrepræsenterede!

Syd for grænsen hang det »danske« mandat, Sydslesvigske Vælgerforenings (SSV's) Karl Otto Meyer, i en tynd tråd. Selv med en pæn fremgang så det ud til at kunne betyde, at han ikke blev genvalgt. Men det var en lykkelig – og stolt – Karl Otto Meyer, der efter en energisk og opslidende valgkamp kunne notere sit livs betydeligste sejr, da han om aftenen efter valget den 13. september ikke alene havde opnået en fremgang i alle kredse på mere end 1500 stemmer, men også fik sit mandat på en meget sikker plads. At resultatet så blev, at CDU og FDP tilsammen fik 37 mandater og SPD 36, således, at Meyers ene blev afgørende, for at der kunne dannes et flertal med den blokopdeling, man havde lagt sig fast på, var en helt anden snak.

Karl Otto Meyer. Fot. E.C. Winkelmann/Jydske Tidende.

Dertil kom »den snudskede affære«, som Meyer fuldt berettiget kaldte de forsøg, som fra CDU's side (efter alt at dømme) var udfoldet for at tilsvine modkandidaten, socialdemokraten Björn Engholm. Tidsskriftet »Der Spiegel« kunne afsløre, at en journalist, Reiner Pfeiffer, var blevet engageret til at snage i Engholms personlige affærer med det formål at afsløre ham som skattesvindler og homoseksuel. Det skulle være sket efter direkte ordre fra ministerpræsident Uwe Barschel.

Barschel nægtede dog ethvert kendskab til Pfeiffers engagement, og selv om han gav sit æresord på, at han var uskyldig, måtte han tage det politiske ansvar og dermed den politiske konsekvens og træde tilbage som ministerpræsident.

Dermed faldt også den støtte væk, som Karl Otto Meyer på valgnatten havde stillet CDU i udsigt. Meyer ville under de givne omstændigheder ikke støtte en anden CDU-kandidat til posten som ministerpræsident, men ville i stedet give sin stemme til Björn Engholm.

Jyllandsposten mente, at Meyer overspillede sin rolle ved ikke at støtte en anden CDU-kandidat end Barschel, og ministerpræsidenten i Bayern, Franz Josef Strauss, sagde, at »ingen dansker skal bestemme, hvem der skal være ministerpræsident i en tysk delstat«. Dette blev af chefredaktør Siegfried Matlok i en tale i Plön betegnet som rent »idioti« (Unsinn) (Der Nordschleswiger 22/9). Meyer selv pointerede, at det danske mindretals vælgere som loyale tyske statsborgere, der havde gjort hele turen med (bl. a. to verdenskrige og Hitlertidens undertrykkelse) havde nøjagtig den samme ret som alle andre vælgere i delstaten Slesvig-Holsten, og at deres mandat var af samme karat som alle andre mandater i landda-

gen. Derfor var det hans (og hans partis) afgørelse hvilken stilling, man ville tage, også i denne svære regeringskrise.

Hårdknuden i Kiel er, mens dette skrives, lige så uløselig, som den har været siden valget. Hvad der sker – det må den næste kronikør evt. tage op.

Hermed et mit mandat til ende. Og selv om det har været interessant igennem tre måneder dagligt at have alle fire sønderjyske dagblade til rådighed, har det dog ikke givet mig anledning til at skifte ud i de to, som jeg efterhånden har vænnet mig til gennem en lang årrække.

(Afsluttet den 4.oktober).

Apropos

– hjemstavnshistorien og det levende ord

Hans Lorenzen, Blans, fremførte i sidste nummer af Sønderjysk Månedsskrift (side 284-89) bl.a. det synspunkt, at den videnskabelige historieskrivning om lokalsamfundet i for ringe grad interesserer sig for det individuelle menneske og dets historie. Lars N. Henningsen, der har skrevet en del af Ensted sogns historie, måtte her stå for skud på grund af de synspunkter, han havde fremført i månedsskriftets augustnummer (side 201-05). Men også Teglværksspillet måtte stå for skud, fordi det efter Hans Lorensens mening i for høj grad fokuserer på »tilværrelsens elendighed«.

Inge Adriansen, der var stærkt inddraget i arbejdet med Teglværksspillet, kommenterer her Hans Lorensens indlæg.

Med interesse har jeg læst Hans Lorensens skarpe kritik af hjemstavnshistorien og den manglende brug af »det levende ord«.

Næppe nogen kan vel være uenig med ham i udgangspunktet, at der kan være stor forskel på den lokalhistorie, der udelukkende baseres på arkivalisk materiale og den, der også inddrager mundtlige kilder. Men man når nu engang ikke længere tilbage end »Mands Minde«, hvis det er de mundtlige kilder, der skal være det bærende element, og det er ikke her, at et evt. skel i dansk lokalhistorie går. Det går snarere mellem de forskellige ønsker om, hvad lokalhistorien skal bruges til. Her er de professionelle historikere og amatørhistorikerne ikke altid enige. Dette skel bliver imidlertid ikke beskrevet sær-

ligt klart af Hans Lorenzen, men interesserede kan henvises til tidsskriftet »Fortid og Nutid« (bd. 26, s. 507-515 og bd. 28 s. 192-210), hvor dette problem debatteres udførligt.

Jeg opfatter iøvrigt den modsætning, der opstilles af Hans Lorenzen, som lidt kunstig, især fordi de anførte eksempler på såkaldt akademisk historieskrivning er helt misvisende. Der er heldigvis plads til mange opfattelser af lokalhistorien, hvad de vidt forskellige publikationer fra de lokalhistoriske foreninger viser. Jeg har ikke oplevet den mistillid til ikke-fagfolks historieskrivning, som Hans Lorenzen fremhæver. Det er værd at erindre om, at dette årtis mest nyskabende – og roste – lokalhistorie (Anna Rasmussen: Hylke sogn i det 18. og 19. årh., 1980-85) er skrevet af en ikke-professionel, oven i købet en kvinde. Og den er netop *ikke* skrevet ud fra den sædvanlige opskrift fra det akademiske formskærerlaug.

Også på et andet punkt er jeg helt uenig med Hans Lorenzen: Egnsspil af den type, som efterlyses, dvs. folkelige lystspil bygget over historiske tildragelser, vil næppe fænge andre end de optrædendes nærmeste familiemedlemmer. Når lokalspil/egnsspil i de senere år har haft så stor en blomstring, hænger det sammen med, at de viser hverdagslivet med dets sorger og glæder, besvær, nederlag og sejre – alt dette skildret på grundlag af både skriftlige og mundtlige kilder til lokalsamfundets historie. Ved afslutningen af teglværksspillet blev der udgivet en rapport (se Sønderjysk Månedsskrift 1986 s. 344-45), hvori flere af de medvirkende teglværksarbejdere fortalte om den betydning, dette lokalspil havde haft for dem. Her var på ingen måde tale om »at fastholde folk i en almuebevidsthed«, som det påstås af Hans Lorenzen, tværtimod var teglværksprojektet og lokalspillet med til at understrege, at det jævne, almindelige menneskeliv

har en værdi, der kan sidestilles med de såkaldte bærende samfundskræfters.

Folkelighed består ikke i at fortie de menneskelige og sociale modsætninger, der altid vil være til stede i et samfund. Folkelighed er vel først og fremmest at tage folkelivet alvorligt – og det har man gjort i hovedparten af de nye lokalspil.

Lars N. Henningsen skriver:

Sønderjysk Månedsskrifts redaktion har bedt om en kommentar til Hans Lorenzens artikel. Det kan være rimeligt nok, idet forfatteren har taget det skarpe skyts frem og rettet det mod mine »uforgribelige« (1) tanker »Hvad skal vi med sognehistorie?« i månedsskriftets august-nummer. Den fremprovokerede kommentar kan heldigvis blive kortfattet – for egentlig er der ikke anledning til større diskussion – hvilket Hans Lorenzen vil se, hvis han for alvor *læser* artiklen i august-nummeret.

Hans Lorenzen tegner billedet af en videnskab, som vil erstatte mennesket, det individuelle og særprægede, med tal, statistik, hypotetiske samfundsmodeller og socialgrupper, alt bygget på skriftlige kilder, med identitets- og rodløshed for læserne til følge. Min artikel tages til indtægt for en sådan »videnskabelighed«. Som positivt modstykke opstiller Hans Lorenzen en historieskrivning byggende på enkeltindividernes tilkendegivelser.

Mit svar skal lyde: – kære kritiker – vi er jo enige! Min artikel er jo netop et indlæg mod tendenser i retning af at gøre historie til blodløse tal og teorier. Artiklen tilråder, at historikerne skal være »indlevet i sognets liv, i holdninger og tankesæt hos befolkningen«, han skal have »det lokale publikum og de specielle forhold i sognets historie i tankerne«. Det »almene« foreslås overladt andre genrer. Det »lokale miljø« stilles i stedet i centrum. Netop

dette er vel også Hans Lorenzens program. Blot har jeg ment, at alle de mange enkeltdata, som er sognehistoriens kærne, bør sættes i en sammenhæng, så læseren samtidig får indtryk af samfundets gradvise forandring. Sker dette ikke, bliver resultatet en række løsrevne data og intet indtryk af tidernes skiften.

Hans Lorenzen har stirret sig blind på et par procenttal og bemærkningen om udviklingslinjer og overset alt andet. Dermed har han sat den forkerte under beskydning. Dog må tilføjes, at de skriftlige

kilder efter min opfattelse naturligvis ikke kan udelukkes til fordel for de mundtlige. Begge har deres plads, til forskellige formål.

Hans Lorenzen synes at læse månedskriftet overfladisk. Og det er synd for et blad, som er godt, blot det ikke forfalder for meget til debat.

(1) ordet betyder, at der ikke gribes ind i andres ret, og at andres dom og mening ikke omstødes.

Bognyt

Frisk vand

Frisches Wasser. Kulturgeschichtliche Aspekte der häuslichen Wasserversorgung in Schleswig-Holstein seit dem Mittelalter. Juli bis Dezember 1987. Volkskundliche Gerätesammlung des Schleswig-Holsteinischen Landesmuseums in Schleswig, Schloss Gottorf. 63 s., ill.

I disse måneder afholder museet på Gottorp Slot en særudstilling om en så dagligdags, men samtidig helt uundværlig ting som »frisk vand«. I den forbindelse har museet udgivet en fornem lille publikation. Foruden at fungere som et egentligt katalog over udstillingen rummer det en række små artikler om vandforsyningen gennem tiderne, drikkevandets kvalitet og anvendelsen af vandet i husholdningen – alt sammen belyst med eksempler fra Slesvig-Holsten.

Foruden alle mulige former for brønde, pumper og vandtårne er det omtalen af vandet i husholdningen, der er nok så interessant, og

som også dominerer udstillingen. Blandt de mange former for husgeråd og indretning af badeværelser gennem de sidste 100 år vises også et bølgebadekar fra 1894, som den badende kunne sidde og gynges i, så vandet skvulpede frem og tilbage. Det var datidens løsning på en senere tids »boble-badekar«. Hvor funktionel den pudsige indretning så har været, er en anden sag.

Publikationen indeholder et væld af illustrationer samt en meget fyldig litteraturliste, som kan give mulighed for en yderligere fordybelse i den slesvig-holstenske vandforsynings historie og brugen af det livsnødvendige vand.

hbc

Sønderjylland oplevet gennem et temperament.

Eskild Bram: Sønderjylland, 347 s., ill. Pris kr. 328.

Denne nye Sønderjyllands-beskrivelse er det 3. bind i en serie med skildringer af alle danske egne, som udsendes af Gyldendal i disse år. Den fremstår som et supplement til den mere nøgterne beskrivelse af landet, som findes i Gyldendals Egnsbeskrivelse, der udkom i begyndelsen af 1970-erne. I denne nye serie opleves landsdelene gennem forskellige tem-

peramenter. Det er redaktør Eskild Bram, som har fået opgaven at skildre Sønderjylland, eller rettere Sønderjyllands Amt. Det lykkes ham at give en sammenhængende fremstilling af tidligere tiders folk og begivenheder krydret med mange anekdoter og kombinere med en topografisk skildring af udvalgte egne og bysamfund. Illustrationsmaterialet er for det

meste velvalgt, uden at være præget af for mange gengangere fra de talrige andre værker med beskrivelser af landsdelen. En biolog og en geolog har suppleret med tekster og billeder af flora, fauna og geologi. Her er illustrationsmaterialet dog undertiden søgt, f. eks. vises billeder af vaskebjørn og mårhund, som jo ikke hører den sønderjyske fauna til. Begrundelsen er, at de *måske* vil nå hertil!

I et så omfattende værk med et så bredt emne, er der uundgåelige småfejl, f. eks. var

det ikke allierede krigsfanger, der gravede Sicherungsstilling Nord i 1917. Dette ville være i modstrid med alle konventioner om behandling af krigsfanger, og den tyske regering synes at have overholdt denne konvention. Det var derimod tyske straffefanger, bl. a. kriminelle og militærnægtere. Ingen af fejlene har dog større betydning for sammenhængen. Hovedsagen er, at det – trods de undertiden bratte spring i emnerne – er et både oplysende og fornøjeligt værk om Sønderjylland.

ia

Netop udkommet

Netop udkommet

Netop udkommet

Jubilæumsbog om samlinger og museer.

Aabenraa Museum har i anledning af sit 100 års jubilæum netop udsendt en bog med titlen *Mellem pulterkammer og Muse-Tempel*, redigeret af Birgitte Kragh Rasmussen. Bogen rummer en række artikler, der søger at belyse selve det at opbygge museer og samlinger, hvilke ideer ligger bag, hvordan bruges de, og hvor ligger udfordringerne og mulighederne i dag, 100 år efter at museumsdannelse tog fart ud over landet. Det sker i ialt ni artikler og ud fra synsvinkler, der spænder fra det kunstneriske og filosofiske over historiske beskrivelser til de lærere og formidlere, der altid har været meget tæt på såvel museets brugere som tingene.

Bogen er på 144 sider, illustreret, den koster 85 kr. og kan købes på Aabenraa Museum, H. P. Hanssensgade 33, 6200 Aabenraa, tlf. 04 62 26 45.

Højst sogn gennem tiderne

En bog om Højst sogn og livet der, fra de ældste tider til 1987, skrevet af Jens C. Bendorff og flere andre ud fra gamle og nyere dokumenter, protokoller og beretninger, såvel kirkelige som private. Bogen er illustreret med billeder og kort og på over 200 sider i format 17x25 cm og med solidt syet heftning. Den udkommer i november 1987, og forskellige tilskud gør det muligt at sælge den for 145 kr. pr. stk. Kan bestilles og købes hos Lauridsen, Kirkevej 2, Ø. Højst, 6240 Løgumkloster, tlf. 04775120.

Ny sognehistorie fra Egvad

Om det lille sogn vest for Rødekro fortæller Samuel Koch Haugaard i »Fra Egvad sogn. Fortid og nutid i Sønderjylland«. Bogen bringer spredte træk fra sognets historie, men bogen er især bemærkelsesværdig ved at den skildrer sognets historie i dette århundrede på grundlag af Haugaards egne erindringer. Bogen er på 142 sider, illustreret, og koster 78 kr. Den kan købes hos boghandlerne i Aabenraa og Rødekro samt hos købmand P. A. Jacobsen i Hellevad, købmand Skødt i Hellevad og købmand Graugaard i Nørre Hostrup. Begrænset oplag.

Sønderjyske fortællinger nu på lydbånd

Sigfred Andresens bog »Jørn Bommands engelhøj« med fortællinger på sønderjysk (omtalt i månedsskriftet 1987, s.29) er nu indtalt af forfatteren selv på lydbånd. Det er første gang der udkommer en lydbog på sønderjysk. Sigfred Andersens underfundige fortællinger har både humor og lune, og de fortæller tit om mennesker og om skik og brug i en slesvigsk hverdag, som nu delvis er forsvundet.

Lydbogen henvender sig også til læsere, som gerne vil høre den sønderjyske dialekt, og den er indlæst af forfatteren selv i Infokos lydstudie i Tønder, hvor også Sønderjysk Månedsskrift indlæses.

Prisen er kun 85 kr, og lydbåndet fås ved henvendelse til Sprogforeningen, Folkehjem, Haderslevvej 7, 6200 Aabenraa.

P.J. SCHMIDT A/S

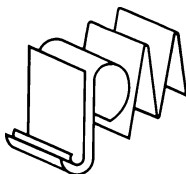

KONTORINDRETNING
RÅDHUSCENTRET
TELEFON 04 54 12 26

P.J. SCHMIDT A/S

BOGHADEL
VESTERGADE 14
TELEFON 04 54 12 26

**J. P. MØLLER
BOGBINDERI**
CHRISTIANSFELDVEJ 70
DK-6100 HADERSLEV
TELEFON 04 52 13 61

Læs Grænsforeningens blad

GRÆNSEN

Fire numre om året: 20 kr.

Bestilles hos
Grænsforeningen,
Peder Skrams gade 5,
1054 København K.
Tlf. 01 11 30 63

SYDBANK

Nykredit **N**
den nye danske kreditforening

Åstrupvej 13
6100 Haderslev
Tlf. 04 52 70 00

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri A/s

Nørremarksvej 84 . Tønder . Tlf. 04 72 15 50

**Sønderjyllands Lånekasse
Sparekassen Sønderjylland**

Storegade 12 . Aabenraa . Tlf. 04 62 15 67, lok. 25
Mandag og tirsdag kl. 9-15; torsdag kl. 9-13

ANDELSBANKEN

Sønderjyske afdelinger

**Grænselandets liv
Grænselandets sang**
møder De i

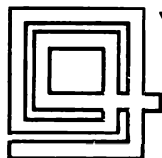
Jydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

A/S Sønderjydsk Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel
Aabenraa

Selskabs- og udflugtskørsel
Ruteautomobil-Aktieselskabet
for Haderslev Amt og By
Haderslev, tlf. 04 52 38 55

YTTESENS EFTF.

Kontorsystemer
AUT. COMPUTER FORHANDLER
Tlf. 04 62 10 09 - Aabenraa

**TEGNER AL
FORSIKRING**

Branddirektoratet i:

GRÅSTEN
Ahlefeldvej 10
Tlf. 04 65 17 67

SKÆRBÆK
Tøndervej 12
Tlf. 04 75 22 75

HADERSLEV
Nørregade 23
Tlf. 04 52 07 66

OVE ARKIL A/S
CIVILINGENIØR-ENTREPRENØR
HADERSLEV

Papirvarer, engangsartikler og affaldssystemer
til institutioner og til industrien

SÆKKO

Sækko A/S · Egelund · 6200 Aabenraa · Tlf. 04 - 62 18 18

BRF

GRAM
KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM A/S · VOJENS

Sparekassen
Sydjylland

CIMBRIA
Byggemarked

Haderslevvej 2 · 6200 Aabenraa · Tlf.: 04 62 20 00

WINDS BOGTRYKKERI ApS
Telf. 04 52 22 31
Gravene 12 · 6100 Haderslev

Speciale:
Trykning af
sønderjysk litteratur

DANEBOD HØJSKOLE – ALS
4 måneders kurser med start i henholdsvis januar og september.
Korte sommerkurser.

Tlf. (04) 46 41 12
Mogens Hemmingsen

Ladelund
Landbrugs og Mælkeriskole

Brørup station

**IDRÆTSHØJSKOLEN
I SØNDERBORG**

Højskole med lederuddannelse i gymnastik, boldspil, atletik og svømning.

Sommerkursus for kvinder og mænd 3. maj - 28. juli.

Vinterkursus for kvinder og mænd 3. oktober - 28. marts.

Skoleplan sendes.

Telefon (04) 42 18 48

Hans Jørgen Nielsen

**Vi skaffer
penge
til huse**

KD
Kreditforeningen
Danmark

Distrikt Sønderjylland
Storegade 31, 1. Postbox 103
6200 Aabenraa. Tlf. 02 62 53 00

SKIFTER BIL

VOLVO

Konservering Restaurering
af papir, kort, tegninger
MARTIN DEGN PEDERSEN

Gråbrødregade 12
6760 Ribe · Tlf. 05 42 24 38